

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

İMAMƏLİYEV SƏMƏNDƏR SÜLH OĞLU
(Magistranın adı,soyadı,atasının adı)

**« MÜASİR ŞƏRAİTDƏ TURİZMİN İNKİŞAFININ ƏSAS
İSTİQAMƏTLƏRİ »MÖVZUSUNDA**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı «060404» «İqtisadiyyat»

İxtisaslaşma: «Turizmin iqtisadiyyatı»

Elmi rəhbər:

i.e.n., dos .Qurbanova F.Ə

Magistr proqramının rəhbəri

Dos.Namazəliyev Ə.H.

Kafedra müdiri i.e.d.,prof., Ə.Q.Əlirzayev

BAKİ - 2017

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3
I FƏSİL :TURİZMİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİNİN TƏDQIQİNİN NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI	5
1.1.Turizmin inkişaf amilləri şəraiti və məsrəfləri	5
1.2.Turizmin inkişaf göstəriciləri sistemi və tədqiqi metodikası	11
1.3.Azərbaycanda turizm ehtiyatlarının mövcud vəziyyəti.....	18
II FƏSİL: TURİZMİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİNİN TƏHLİLİ VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	26
2.1. Turizm potensialının təhlili	26
2.2.Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi nəticələrinin qiymətləndirilməsi	32
2.3. Turizm və regional inkişaf.....	39
III FƏSİL : TURİZMİN İNKİŞAFININ PERSPEKTİV İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ DÖVLƏTİN ROLU	45
3.1. Turizm qanunları və hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi	45
3.2. Turizmin inkişafında biznes və sahibkarlıq mühitinin təkmilləşdirilməsi	52
3.3. Turizmin inkişafının müasir yol xəritəsi tələbindən asılı olaraq tənzimlənməsi.....	59
NƏTİCƏVƏ TƏKLİFLƏR	66
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	72

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı - Müasir dünyada turizmin inkişafı, ölkələrin sosial-iqtisadi mühitinə hərtərəfli təsir edən bir amilə çevrilmişdir. Turizm sahəsinin qloballaşması və resurs potensialının struktur dəyişmələri onun inkişafının aktuallığını yaradır. Turizmin inkişafı əhalinin tələbatı və sosial məqsədləri üçün istifadə olunur. Bu sahənin inkişafı dünya ölkələrinin təcrübəsi və onun fəaliyyətilə əlaqəlidir. İnsanların asudə vaxtının səmərəli keçirməsinə, səyahət etmələrinə və turist marşrutlarının təşkilinə, eyni zamanda turistlərin digər xidmət növlərindən istifadəsinin gücləndirilməsinə şərait yaradır. Turizm xidmətləri birbaşa turist təşkilatlarının fəaliyyətinin nəticəsidir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri –müasir şəraitdə turizmin inkişafının potensial və perspektiv qiymətləndirilməsi problemlərinin həlli, tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri əhatə edir. Bu da ölkəmizdə turizm potensialının onun inkişafında sosial-iqtisadi rolunun yüksəldilməsinə və işsizlik problemlərinin aradan qaldırılmasına yardımçı olar.

Tədqiqatın predmeti və obyekt - Tədqiqatın predmeti müasir şəraitdə turizm potensialının səmərəli istifadəsi və onun perspektiv qiymətləndirilməsi probleminin həlli yollarının müəyyən edilməsi əhəmiyyətidir. Obyekt isə-müxtəlif turizm şirkətləri və onların xidmətləridir.

Elmi yeniliyi - turizmin sosial-iqtisadi inkişaf problemlərinin həlli yollarının müəyyən edilməsi: turizm potensialının təhlil edilir, turizmin inkişafının sosial-iqtisadi nəticələrinin qiymətləndirilməsi əsaslandırılır; turizm və regional inkişafı; turizmin inkişafının müasir yol xəritəsi tələbindən asılı olaraq tənzimlənməsi və marketinq xüsusiyyətləri və turizm potensialının təkmilləşdirilməsi və perspektiv inkişaf istiqamətləri verilir.

Tədqiqatın informasiya bazası - Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları, İqtisadiyyat və sənaye, Mədəniyyət və Turizm nazirliklərinin materialları, Ümumdünya Turizm Təşkilatının məlumatları, habelə müəllifin şəxsi müşahidələri təşkil edir.

Praktiki əhəmiyyəti - İşin praktiki əhəmiyyəti çox böyükdür. Tədqiqat işində aparılmış araşdırmalardan məlum olur ki, turizm sektorunun fəaliyyətindən əldə olunan gəlir, bu sahədə işləyənlərin fəaliyyəti, irəli sürülmüş problemlərlə yanaşı onların həll edilməsi iqtisadiyyatın inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Dissertasiya işində mövcud turizm potensialının qiymətləndirilməsi və səmərəliliyin əldə edilməsi baxımından nəticə və təkliflər öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat işinin strukturu- Dissertasiya işi girişdən, üç fəsildən, 9 yarım fəsildən və nəticə və təklifdən ibarətdir. Dissertasiya işinin birinci fəslində "Turizmin inkişafının əsas istiqamətlərinin tədqiqatının nəzəri metodoloji əsasları" adlanır. Burada turizmin inkişafının amilləri şəraiti və məsrəfləri; turizmin inkişaf göstəriciləri sistemi və tədqiqat metodikası; Azərbaycanda turizm ehtiyatlarının mövcud vəziyyəti öyrənilir.

İkinci fəsl: "Turizmin inkişafının əsas istiqamətlərinin təhlili və qiymətləndirilməsi" adlanır. Burada isə turizm potensialının təhlili; turizmin inkişafının sosial-iqtisadi nəticələrinin qiymətləndirilməsi; turizm və regional inkişafın təhlili aparılmışdır.

Üçüncü fəsil: "Turizmin inkişafının perspektiv istiqamətləri və dövlətin rolu" adlanır. Turizm qanunları və hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi; turizmin inkişafında biznes və sahibkarlıq mühitinin təkmilləşdirilməsi; turizmin inkişafının müasir yol xəritəsi tələbindən asılı olaraq, Azərbaycan Respublikasının turizm potensialının istifadəsinin perspektiv istiqamətləri turizmin sosial-iqtisadi inkişafda rolunun qiymətləndirilməsi və planlaşdırılması və turizmin idarə olunmasının təkmilləşməsi haqqında məlumat verilir.

I FƏSİL : TURİZMİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİNİN TƏDQIQININ NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1.Turizmin inkişaf amilləri şəraiti və məsrəfləri

Müasir dövrün iqtisadi və sosial-mədəni fenomeni turizmdir. Turizmin inkişafına bir çox kənar amillər təsir edir. Onlar turizmin inkişafına müsbət, həm də mənfi təsir göstərə bilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, turizmin fəaliyyət göstərdiyi məkanda sosial-mədəni, iqtisadi, ekoloji, siyasi və s. şəraitə təsir etmə qabiliyyəti mövcuddur.

Ekzogen - turizm sferasına təsir göstərən xarici amillər qrupuna aid edilir və onlara aşağıdakılar aiddir:

- demoqrafik;
- mədəni;
- təbii;
- texnoloji;
- ekoloji və s.

Turizmə təsir göstərən demoqrafik amillərə insanların yaş qrupları, sayı, ailə vəziyyəti və b. aiddir. Urbanizasiya prosesi də demoqrafikin tərkib hissəsidir.

Turistin gedəcəyi məkanı seçməsinə mədəni-tarixi və təbii faktorlar təsir göstərir. Yəni, turist gedəcəyi yerin - iqlimi, dənizi, meşəsi, bir sözlə təbii-coğrafi şəraiti ilə marqlanır. Çox vaxt turist gedəcəyi ölkədə təbiət hadisələriylə maraqlanıb, onları müşahidə etmək fikrinə düşür. Məsələn, təbii zəlzələlər və yaxud günəşin tutulması və s. Tarixi abidələrin ziyarəti isə mədəni amillərdəndir.

Elmi texniki inqilab texnologiyaların inkişafına səbəb oldu ki, bu da turizm fəaliyyətində mühüm rol oynayır. Məsələn: müştərinin turizmə cəlb edilməsindən ötrü məlumatlandırılması, nəqliyyat vasitələrinin müasir tələblərə yüksək səviyyədə cavab verməsi. (xüsusən də hava nəqliyyatı vasitəsilə daşımlar).

Turizm sferasına təsir edən ekolojilər ətraf mühitlə bağlıdır. Təsadüfən təbii abidələrin məhv edilməsi və digər təbiətə zərər gətirən hadisələr ekolojidir.

Dinamik və struktur transformasiyalarla turizmin təşkil edilməsi gələcəkdə dünyada baş verən hadisələrlə cərəyan edir. Turizmdən istifadədə qiymət əsas rol oynayır. Turist firmasının bazar siyasətinin əsasını qiymət təşkil edir. Ona görə təyin edilən tur paketdə göstərilən xidmətin turizm məhsulunun seçilməsi ilə fərqlənir. Müxtəlif sahələrə olan tələbat tur paketinin də daxilində fərqli qiymətlərlə təzahür edir.

Turizm sferasında əsas olan qiymətlərin mövsümü differensiasiyasıdır. Mövsüm vaxtı uşaqlı ailələr üçün endirimlər nəzərdə tutulur. Sosial qrupların digərlərindən fərqli olaraq, tələbatları da başqadır. Ona görə də qiymətlərdə differensiasiya olmalıdır. Çünki mövsüm zamanı onlar dəyiçə bilər. (enib və ya qalxa bilər). Bu da turistlərdə aşağı dəyər baxımından xüsusi maraq yaradır. Turların alınması üçün endirim differensiasiya sistemi cəlb edici faktlardanıdır. Qeyd edilənlər turizm şirkətlərinin fəaliyyətində planlaşma və davamlı rəqabətə mühit yaratmalıdır. Sürətlə inkişaf edən sahələrdən biri də turizm industriyasıdır. Şirkətlərinin göstərdiyi xidmətlər dövlət, özəl və ictimai sektorlara ayrılır. Milli və region turizmi firmaları milli, regional yerli şirkətlər, su və hava nəqliyyatı limanları və ictimai bölməyə aid edilir. Beynəlxalq əlaqələr, siyasətdə və artımda sahənin iqtisadi rolunu müəyyən edilir. Ümumdaxili məhsulun artımı turizm sektorunun roluyla dəyətləndirilir.

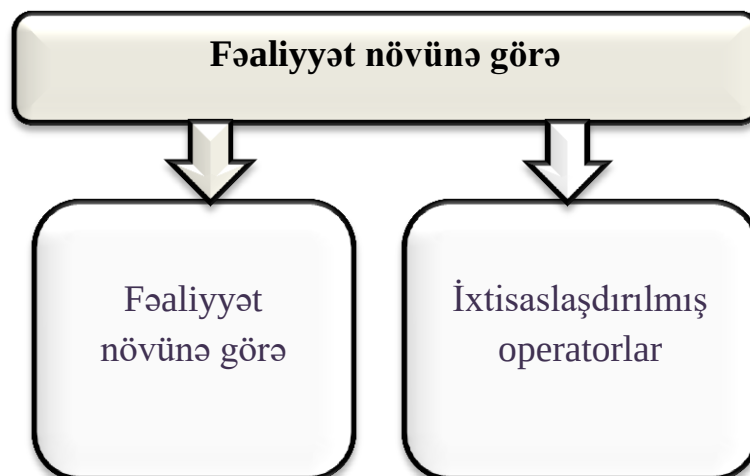
Adı çəkilən sektor öz gəlirləriylə beynəlxalq ödənişlər və ticarətə təsir göstərir.

Turizm ölkələri xarici turizmdən əldə etdiyi maliyyə vəsaiti hesabına başqa sahələrdə olan mənfi problemləri üstələyə bilirlər.

Turoperatorların formalaşması da sektorun inkişaf istiqamətlərində onların ixtisaslaşmasına səbəb olur.

Onlar bir- birindən fəqli cəhətləri aşağıdakı kimi nəzərə alınır:

Şəkil 1.1.

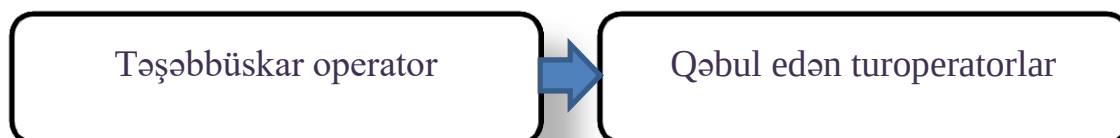

Fəaliyyət növünə görə

1.Kütləvi bazar operatoru: - turizmin xidmətlərini istənilən istiqamətlərə təklif edilməsi.

2.İxtisaslaşdırılmışlar: - bazar segmentində coğrafi və konkret istiqamətdə və fəaliyyət göstərən.

Təsnifat 2 istiqamətdə reallaşır: Şəkil 1.2.

Turizm bir sıra, birbasa və dolayısı amillərin məcmusudur. Həm də sosial–iqtisadi inkişafı və ölkənin mövcud sahə, ərazi resurslarının iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilməsi və istifadə üsulları müasir dövrün tələbidir. Burada mütləq və nisbi üstünlüklər qabarıq şəkildə təzahür edir.Yəni əmtəə istehsalından fərqli olaraq turizmin müəyyən növləri (təbii şəraitlə bağlı çimərlik, dağ, rekreasiya, ov, ekstremal və digər bu kimi turizm növləri) konkret ölkələr üçün stabildir.

Buna misal olaraq, Misir ehramları, İtaliyanın Kolizeyi, Yunanistanın Akropolu, Türkiyənin Asiya Sofiya mədəni-tarixi abidəsi, Rusiyanın, Orxon-Yenisey yazıları

və digər qədim abidələr bu ölkələrdə turizmin inkişafına təkan vermişdir. Bu baxımdan ölkəmizdə yerləşən Qobustanın qaya şəkilləri, Azıx mağarası Azərbaycanın unikal tarixi turizm mərkəzinə çevrilməsinə şərait yaradır. Analoji olaraq Fransanın Luvr, Rusiyanın Ermitaj muzeyləri incəsənət həvəskarlarının səyahət və istirahətini daha da zənginləşdirir. Dünyada qloballaşma proseslərinin vüsət tapmasına baxmayaraq, iqtisadi səbəblərdən regional integrasiya hələ də öz aktuallığını itirməyib. Bu gün müxtəlif regionlarda belə birliklər fəaliyyət göstərməkdədir. Avropa Birliyinin iqtisadi inkişafı, ümumi valyuta tətbiq etməsi və coğrafi cəhətdən genişlənməsi isə regionalizm prinsipinin mövqelərini, inkişafını daha da möhkəmləndirmişdir. Bununla yanaşı hələ II dünya müharibəsindən əvvəl dünya bazarlarındakı rəqabətin başlanması belə bir şəraitdə davamlı rəqabət problemi aktuallaşmağa başladı. Bu halda istehsal amillərinin bolluğu nəzəriyyəsi meydana gəldi. Yeni konsepsiyanın əsas nəticəsi bundan ibarətdir: ölkə elə məhsul üzrə ixtisaslaşır ki, bu məhsulun istehsalı üçün zəruri olan əsas amil həmin ölkədə bol olsun. Buna misal olaraq Xekşer-Olin konsepsiyası müəyyən mənada Rikardonun müqayisəli üstünlükləri ilə izah olunur. Bu turizmin timsalında daha aydın görünür. Turizm sənayesi bir neçə xüsusi də, xidməti sahələrin məcmusundan ibarətdir. Onların istehsalı əsasən müəyyən coğrafi şəraitlə bağlı kiçik mobilliyə malik faktorlardan asılı olur. Uyğun amillərin bol olduğu ölkə turizmin həmin növünün inkişafında böyük üstünlüyə malikdir. Buna Azərbaycanın timsalında baxsaq görürük ki, doğurdan da çimərlik turizmini deyək ki, Mingəçevir su anbarının da sahillərində inkişaf etdirmək olar. Ancaq məlum olduğu kimi, Xəzər sahillərinə nisbətən baha başa gələr və alınan effekt də zəif olar. Bu səbəblərdən də dünya üzrə çimərlik turizmi Türkiyə, Tunis, Mərakeş, Yunanıstan və digər bu kimi dəniz sahilli ölkələrində inkişaf etmişdir. Bu baxımdan Xekşer-Olin nəzəriyyəsinin ümumən, beynəlxalq turizmdə özünü doğrultduğunu göstərir. Ölkənin beynəlxalq turizm fəaliyyətində müqayisəli üstünlüyünü təmin edən üç qrup amili göstərmək olar: təbii resurslar; tarixi-mədəni irs; əmək resursları. Bunlar arasında təbii amillər ən önəmlisidir. Buraya ölkənin landşaftı, (torpaq, dəniz, göl, çay), iqlimi və

faunası daxildir. Müəyyən təbii resursları bol olan ölkələrdə münasib turizm növü inkişaf edir.

Qeyd edək ki, Aralıq dənizi sahillərində çimərlik turizmi inkişaf etdiyi halda, Avstriya, İsveçrə, İtaliya və Sloveniyada dağ xizəyi turizmi geniş yayılmışdır. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, tarixi-mədəni abidələr də turistləri cəlb edən mühüm rəqabət faktorlardandır. Dünyanın ən çox səyahət edən millətlərindən sayılan yaponların turizm motivlərində təbii resurs və tarixi, mədəni, arxioloji amillər prioritet təşkil edirlər. Dünyanın nəhəng turist şirkətləri artıq turistlərə internet vasitəsilə xidmət göstərməyin üstünlüklərini yaxşı anlayıblar. Azərbaycan turoperatorları internetdə öz veb-səhifələrini yerləşdiriblər. Onlar öz müştərilərinə internet vasitəsilə turist xidmətlərinin bronlaşdırılmasını təklif edirlər.[12.səh.136.] Ölkəmiz özünün başı qarlı dağları, nadir ağaclar bitən meşələri, çayları və dənizləri, qumlu çimərlikləri, mineral bulaqlarıyla zəngindir. Bu füsunkar təbiət əverişli mühit turizmin inkişafına perspektivlər açır. Ölkədə sabitliyin və sülhün bərqərar olunması istənilən sahənin fəaliyyətinin genişləndirilməsində mühüm rol oynayır. İqtisadi inkişaf və təhlükəsizliyin təmin edilməsi turizmin davamlı inkişafına zəmin yaradır.. Bu məqsədə nail olmaqdan ötrü davamlı sosial-iqtisadi inkişaf proqramları işlənib hazırlanmışdır.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycanda turizm sənayesinin inkişaf etdirilməsi əsas prioritetlərdən birinə çevrilmişdir. O, müxtəlif xüsusiyyətlərə malikdir. Bu gün turizmdə informasiya texnologiyasının tətbiqindən müəssisələrarası şəbəkədə birgə istifadə formasından da geniş istifadə olunur. Belə bir informasiya şəbəkəsindən istifadə etmək müəssisədə idarəetməni asanlaşdırır.

Ən çox əməktutumlu sektorlardan biri turizmdir. Bu sferada əməyin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır.

Turizmin inkişafında müxtəlif xidmət sahələri fəaliyyət göstərir. Burada audit xidmətini də qeyd etmək yerinə düşər.

Turist təşkilatlarında auditinin vəzifəsi:

- müfəttişin (müfəttişlər qrupunun);
- mühasibat analitik altsisteminin bu təşkilatın fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi normativ aktların tələbatına uyğun olmasını formalaşdırmaqdı.

Aşağıda qeyd olunanlar turist təşkilatının auditinin vəzifələrini şərtləndirir:

- turist təşkilatının idarəetmə strukturunun qiymətləndirilməsi,
 - orada məsrəflər,
 - xərclər və gəlirlər haqqında mühasibat məlumatlarının düzgün formalaşmasının yoxlanılması;
 - valyuta əməliyyatlarının mühasibatının xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi;
 - mühasibat ucotunun-idarəetmə vəziyyətinin və inkişafının perspektivləri;
 - vergi mühasibatının təşkili və metodikasının yoxlanılması;
 - auditor nəticələrinin tərtibi;
 - mühasibat-analitik sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair tövsiyələrin hazırlanması məsələləri ilə əlaqəli tədbirlərin hazırlanması əsas məsələlərdən biridir.

Turizm sahəsinin müasir şəraitdə inkişafı, qloballaşma xüsusiyyətləri və resurslarının struktur dəyişmələri, onun inkişafının aktuallığını yaradır. Sferanın sosial-iqtisadi rolu və resurslarının iqtisadi dövriyyəyə cəlb olunması xüsusiyyətləri - bu sahənin idarə edilməsinin əsasını yaradır. Turizm sektorunun sahə, funksional və sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətləri sahəsinin ərazi və sahə quruluşu, bu sahənin tələbatına və ölkə iqtisadiyyatının quruluş dəyişmələrinə uyğun həyata keçirilir. Məlum olduğu kimi turizm sferası hədəflərin reallaşdırılması, xüsusən turizm sektoruna dair mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsi və problemlərin həlli nəticəsində regionların və kəndlərin tarazlı inkişafı və eyni zamanda perspektivdə Azərbaycanın davamlı inkişafı, bölgə əhalisinin və xalqın rifah halının həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşmasını təmin ediləcək [http: //webcache. googleusercontent.com//](http://webcache.googleusercontent.com//).

1.2. Turizmin inkişaf göstəriciləri sistemi və tədqiqi metodikası

Turizmin inkişaf göstəriciləri və tədqiqi metodikası, yəni bu sahənin inkişafında rolu olan resurslar, coğrafi, sosial-demoqrafik və sosial-iqtisadi amillər olaraq qəbul olunur.[13.səh.12] Bu baxımdan da tədqiqat işi əsasən turizmin sosial-iqtisadi amilləri və onun coğrafi aspektlərinin kompleksliliyi ilə digərlərindən seçilir. Turizmin inkişaf göstəriciləri sistemi və tədqiqi metodikası aktualıq və tələblər baxımından onun iqtisadiyyatının əsasını təşkil edir.

Hal-hazırda ölkəmiz qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri turizmin inkişaf istiqamətlərinin daha geniş aspektdə tədqiqi, yəni müasir tələblərə əsaslanaraq öyrənilməsi və turizm sektorunu ölkə iqtisadiyyatının ararıcı sahələrindən birinə çevrilməsidir. Ölkədə turizm sektorunda olan problemlərin həlli yollarının axtarılıb tapılması dövlət tərəfindən həyata keçirilir. Bu məqsədlə dövlət tərəfindən qəbul edilmiş qanundan savayı inkişaf proqramları da hazırlanmışdır. İnkişafı üçün sağlam rəqabət mühiti olmalıdır.

Azərbaycan Respublikasında turizm sisteminin inkişafında rəqabət əsas məsələdir.

Rəqabət nəticəsində turizm sahəsində perspektivli, dayanıqlı inkişaf müşahidə oluna bilər. Odur ki, bölgələrdə daha çox otel və digər turizm obyektləri inşa olunmalıdır. Özəl sektor da bu sahədə daha çox təşəbbüskarlıq göstərməlidir. Xaricdən valyuta axını turizm sektoruna cəlb olunmalıdır.

Bütün bu sadaladıqlarımız kompleks şəkildə həyata keçirilərsə, o zaman həm qiymətlər aşağı düşəcək, həm də xidmətin səviyyəsi yüksələcəkdir.

Nəticədə turizm sektoru qeyri-neft sektorunda önəmli çəkiyə malik olacaqdır.

İqtisadiyyatın böyük sahələrindən biri turizmdir. İnkişaf etmiş ölkələrdə turizm sahəsinin genişlənməsinə xüsusi yer verilmişdir. Bu ölkələrdə qeyd etdiyimiz sferanın infrastrukturuna küllü miqdarda sərmayələr qoyulur. Müasir şəraitdə turizm industriyası ən dinamik fəaliyyət göstərən xidmət sahələrindən sayılır. Dünya ölkələri iqtisadiyyatında o neftçıxarmanı qabaqlayaraq birinci yerə

çıxmışdır.

Turizm sektorunun inkişafına təsir edən amillərdən ən əsası sosial faktordur. Sosial nöqteyi nəzərdən turizmin tədqiq və təbliği regionların inkişafına böyük təsir göstərir.

Regionlarda çoxlu iş yerləri açılır, kommunikasiya sistemi, mədəniyyət inkişaf edir, yerli əhalinin savadı, bacarığı artır.

Turizmin inkişafı işsizlərin Bakı şəhərinə axınının qarşısını alır.

Bütün bu funksiyaların yerinə yetirilməsilə inkişafa nail olunur.

Turizm insan fəaliyyətinin çoxşaxəli və çoxəhatəli növüdür. Onun fenomenini sistemli şəkildə tətbiq etmədən taktiki və strateji fəaliyyətdə turizmin çox aspektliliyini nəzərə almadan bu sahədə uğur qazanmaq mümkün deyil. Bu problemin dövlət, həm də şirkət səviyyəsində doğruluğu praktikada sübut olunmuşdur. [24,səh.27].

Zaman keçdikcə istənilən sahənin inkişaf istiqamətlərinin təkmilləşdirilməsi üçün innovasiyalı üsulların tətbiqi onun bir elm kimi formalaşmasını zəruriləşdirir. Artıq XXI əsrdə belə nailiyyətlərə nail olunur. Turizm sahəsində xeyli tədqiqatlar aparılır. Düşünürəm ki, bu tədqiqatların aparılmasında sosial-mədəni inkişaf kompleks şəkildə həyata keçirilir. Yəni digər sahələrin də fəaliyyəti turizmdə özünü əks etdirir.

Turizmin sosial-mədəni inkişaf göstəriciləri sistemində aparılan tədqiqatlar bir çox üsullarla reallaşdırılır:

- Turist firmalarının fəaliyyətinin perspektivdə,
- innovasiyalara uyğun araşdırılması tarixi üsul baxımından nəzərdə tutulur.

Coğrafi üsuldan, iqlim şəraiti, səyahət edilən regionlar, ictimai-mədəni aspektlərin dəyişikliyinə istifadə olunur.

Sosial tədqiqi dedikdə, buraya sakinlərə turimin təsiri, adət-ənənələri, istirahət edənlərin (fərdi və kollektiv) davranışlarının tədqiqi və s. başa düşülür.

Şəkil 1.3.

Turizmin tədqiqat üsulları

Əlbəttə bu sahələrdə aparılan tədqiqatlar çox şaxəlidir. Yuxarıda qeyd olunanlardan başqa sistemli tədqiqat üsullarından da istifadə olunur. Bunlardan bəzilərini misal göstərmək olar:

Şəkil 1.4.

Turizmin sistemli tədqiqat üsulları

Turizm müəssisəsinin idarə edilməsində : qiymət, planlaşma, qərar qəbulu və onlara nəzarət metodlarından istifadə edilir.

Tələblə təklifin formalaşmasının tədqiqi, iqtisadi inkişaf , sahənin ödəniş balansı və s. araşdırılması iqtisadi metodların üzərinə düşür.

Turizmdə qonaqpərvərlik sənayesi (mehmanxanalar, ictimai iaşə müəssisələri, turoperatorlar vəb.)və bir çox institutların (firma, şirkət,təşkilatlar) fəaliyyətlərinin öyrənilməsi instisiional metodlara aid edilir.

Qeyd edilən üsullar aşağıdakı kimi klassifikasiya olunur:

- elmi-texniki tərəqqi baxımdan;
- xüsusi və ümumi;

- tədqiqatın aparılmasında seçilmiş elm sahəsi baxımından yanaşma.

Marketing tədqiqatlarının da aparılması vacibdir. Tədqiqatın bu növü marketing informasiyasının aşağıda göstərilən istiqamətdə aparılmasına şərait yaradır:

Şəkil 1.5.

Turizmde marketing tədqiqatları.

Turizm sektorunun inkişafı turistin tələbatından asılıdır. Çünki bazarda tələb təklifin tədqiqi sahənin inkişaf modelinin əsasını təşkil edir. Ölkəmizdə bu sahənin inkişaf konsepsiyası iqtisadi və sosial modellərlə müəyyən edilir.

Bu gün respublikada neftdən gələn gəlirlərin azalması, iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində diversifikasiya baxımından turizmin fəaliyyətinin genişləndirilməsi məqsədəuyğundur.

Aparılmış tədqiqatlardan məlum olur ki, infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, turistlərə göstərilən xidmətlərin keyfiyyəti, ümumdaxili məhsulun artım tempi insanların tələbatını ödəyir. Yerli əhalidə daxili turizmə plan marağın artması onların bayram günlərində, asudə vaxtlarını ölkəmizin dilbər guşələrində keçirməsində özünü əks etdirir.

Sözü gedən sahənin fəaliyyətində sosial turizmin inkişafı əsas məsələlərdəndir. Sosial turizmin inkişafı yerli əhalinin çoxunun ölkə daxili royonlara səyahət etmək,

asudə vaxtını səmərəli keçirmək marağı oyadır. Məlumdur ki, turizmin bu növü Həmkarlar İttifaqı tərəfindən sosial göndərişlərlə həyat keçirilir.

Sosial turizmdə bəzi tədbirlərin reallaşdırılması respublikada insanların kütləvi turizm hərəkətində canlanmaya səbəb ola bilər, məsələn: kurort fəaliyyətinin yeni üsullarla inkişafı. Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi “Kurort” qapalı səhmdar cəmiyyətinin səlahiyyətindədir.

Turizm sənayesində inkişaf problemlərinin əsas səbəblərindən biri region ehtiyatlarının kompleks şəkildə iqtisadi dövriyyəyə cəlb olunmasıdır. Eyni zamanda investorların bu sahəyə maraqlarının artması nəticəsində kapital qoyuluşu kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsinə gətirib çıxarır.

Hazırda ölkəmizdə turizm sektorunun inkişafına dair hazırlanmış layihələr dövlətin maliyyə ehtiyatları əsasında həyata keçirilir. Həmin maliyyə vəsaitləri sahənin idarə edilməsində, xarici tədbirlərdə təbliğinə, reklam edilməsinə yönəldilir.

Beləliklə, ölkədə maliyyə imkanlarının çoxalması hesabına sahibkarlığa dəstək problemləri həll olunacaqdır.

Reklam kompaniyaları- turizmdə müştərilərləri cəlb etmək məqsədilə fəaliyyət göstərir. İstər beynəlxalq, istərsə də milli turizmdə sahənin reklamı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Reklamda turizm məhsulu, onun keyfiyyəti, qiyməti və s. qeyd edilir. Azərbaycanda turizmin reklamı bir qədər genişlənsə, turistlərin sayı da artmış olar. İnternetlə reklam, xarici praktikada daha çox istifadə edilir. Müasir şəraitdə bu sahənin xarici ölkələrdə tanınmasında əsas vasitələrdən sayılır. Bu baxımdan beynəlxalq yarmarka və sərgilərin də rolu qeyd edilməlidir. Ölkəmizdə turizm haqqında məlumatların yığılması və təbliğ olunması ilə əlaqədar Bakı, Naxçıvan, Gəncə, Lənkəran Quba, Xamaz, Şəki, Lənkəran və Şamaxıda informasiya mərkəzi fəaliyyət göstərir. Onların fəaliyyəti aşağıdakılardan ibarətdir:

- təbliğat baxımdan bukletlərin çətdirilməsi;
- innovasiyalar haqqında məlumatların toplanması;
- məlumatların daxili və beynəlxalq turoperatorlara çətdirilməsi;
- turizm potensialının təbliği.

Bu mərkəzin fəaliyyəti sahənin inkişafının təkmilləşməsi haqqındakı inkişaf proqramında nəzərə alınmışdı. Artıq Bakıda və bir çox rayonlarda 2003-cü ildən turizm informasiya mərkəzi fəaliyyət göstərir. Marketing tədqiqatlarının bu mərkəzlərdə də aparılması məqsədəuyğundur.

Beynəlxalq informasiya şəbəkələrindən istifadə, ölkədə bronlaşdırmanın da təbliğ edilməsi proseslərini həyata keçirir. Ona görə də beynəlxalq şəbəkə “Yata”, “Qaleo” və “Amadeus” sistemlərilərindən istifadəni personal yüksək səviyyədə öyrənməlidir. Bu beynəlxalq şəbəkə sistemlərinin Bakıdakı nümayəndələri 2001-ci ildən etibarən fəaliyyət göstərir. Milli irsi yarmarkaların və bir çox festivalların reallaşdırılması ölkədə keçirilən əsas tədbirlərdəndir. Bu fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi ölkəmizdə 2006-cı ildən başlaməşdir.

Bu tədbirlərin keçirilməsi ilk öncə Şəkidə gülüş bayramı və Göyçayda nar festivallını əhatə edir. Ölkədə keçirilən hər bir tədbirdə xarici və yerli iş adamlarının olması turizm potensialının reklam və təbliği ilə paralel investisiyanın da cəlb olunmasına zəmin yaradır. Bu cür tədbirlərin keçirilməsi digər sahələrin:- kənd təsərrüfatı məhsullarının, milli mətbəximizin və b. tanınmasında da mühüm rol oynamış olar. Qəzet, jurnal, bukletlərin də nəşr edilməsi turizmin reklamında əsas amillərdəndir.

Turizm məhsulunun, potensialının digər sahələrdən bəzi xüsusiyyətləri ilə seçilir:

- xidmətlərin saxlanılmaması, duyulmazlığı, hiss olunmazlığı və s.;
- xidmətin keyfiyyətinin dəyişilməsi;
- istehsalat istehlakın üst-üstə düşməsi və s.

Turislərin sifarişi və bazırın vəziyyətindən asılı olaraq turizm məhsulu formalaşır. Onun istehlak keyfiyyəti və xüsusiyyətləri turistin tələbatına cavab verməlidir. Eyni zamanda müştərinin şikayətinə və ya qeydlərinə görə qonaqpərvərlik industriyasında standartların oynadığı rolu göstərdiyi xidmətdəki çatışmamazlıqları dəf edir.

Qonaqpərvərlik industriyasında standartların nəzarətinin başqa bir növü isə internet saytları üzərindən reallaşdırılır.

Bu saytlardan ən tanınmış “Tripadvisor” saytıdır ki, burada hər hansı bir otel və ya restoran barədə müştərilərin fikirlərini öyrənmək olar. İstənilən obyektin xidmətindən istifadə etmiş turist həmin obyekt barədə yaxşı və ya pis rəylərini bu saytda qeyd edir ki, bu da həmin obyekt barədə başqa insanlarda ona qarşı fikri formalaşdırır.

Turizm obyektləri də, yazılmış rəylərə əsaslanaraq öz müştərilərinə göstərdikləri xidmətin keyfiyyətindən xəbərdar olur. Standartlara nəzarət etmənin bir növü də, müəssisənin özündə təşkil olunur ki, bu da müdiriyyət tərəfindən həyata keçirilir. Müəssisənin müdiri və ya departament rəhbəri tez-tez öz işçilərinin standartlara görə xidmət etmələrinə arxayın olmaq üçün müəssisə daxili yoxlama tədbirləri həyata keçirir. Standartlara nəzarətin bir başqa forması isə xarici təşkilatlardır ki, onlar da obyektə müştəri adıyla gəlirlər, müəssisənin xidmətlərindən müştəri kimi istifadə edirlər. Onlardan ən tanınmış LQA (Leading Quality Assurance) – “Aparıcı Keyfiyyətin Təminatı” şirkətidir ki, standartlara nəzarəti qonaq adı altında həyata keçirir.

Bu qonağı “Cənab Qonaq (Mr. Guest)” adlandırırlar ki, obyekt daxilindəki bütün departamentlərin xidmətlərindən yararlanaraq üzləşdiyi çatışmazlıqlarla paralel bütün xidmətləri qiymətləndirmə siyahısında nəzərə çarpmadan düşür. Standartların dəyərləndirmə siyahısının suallarının hamısı cavablandırdıqdan sonra şirkətə qayıdır və daha sonra müəssisənin xidmətinə görə qiymətləndirilmə aparılır. Obyekt 100 ballıq sistemlə qiymətləndirilir, istər müsbət istərsə də mənfi tərəfləri qeyd edilir. Sonra isə müəssisə özündə olan çatışmamazlıqları tez bir zamanda aradan qaldırmaq üçün tədbirlər görür.

Əlavə olaraq ölkə daxilində aparılan nəzarət formaları da mövcuddur ki, bunlar rəsmi olaraq həyata keçirilir.

Ölkəmiz həm pytaxt Bakıda həm də regionlarda turizmin inkişafının sürətləndirilməsi üçün bir sıra istiqamətlərdə tədbirlər həyata keçirilməyə başlamışdır: turizm ehtiyatlarının tədqiqi və genişlənməsi,

- otellərin və başqa turizm obyektlərinin inşasının genişləndirilməsi,
- turizm marşrutlarının artması,

- turistlərin tələbatının ödənilməsi üçün lazım olan xidmətləri:- ekskurisiya və digər mədəni sahələrin genişləndirilməsi və beynəlxalq standartlara cavab verməsi,- milli suvenir məhsulların istehsalı və satışının genişləndirilməsi və s..

Turizmin tədqiqi yəni onun öyrənilməsi, sahənin funksional fəaliyyətini öyrənməklə mümkün olur.

1.3. Azərbaycanla turizm ehtiyatlarının mövcud vəziyyəti

Azərbaycanda turizm sferası böyük inkişaf perspektivinə malikdir. Ölkəmizdə turizm sektorunun inkişafı üçün zəngin potensial vardır.

Rayonlarda təbiət və mənzərə baxımdan əlverişli şərait mövcuddur. Turizm sahəsi haqqında bir çox ədəbiyyatlarda onun ehtiyatları ilə potensialı eyniləşdirilir. Adı çəkilən sahənin ehtiyatı, səyahət ediləcək ölkənin tarixi, rekreasiya, irsi və s. obyektləridir.

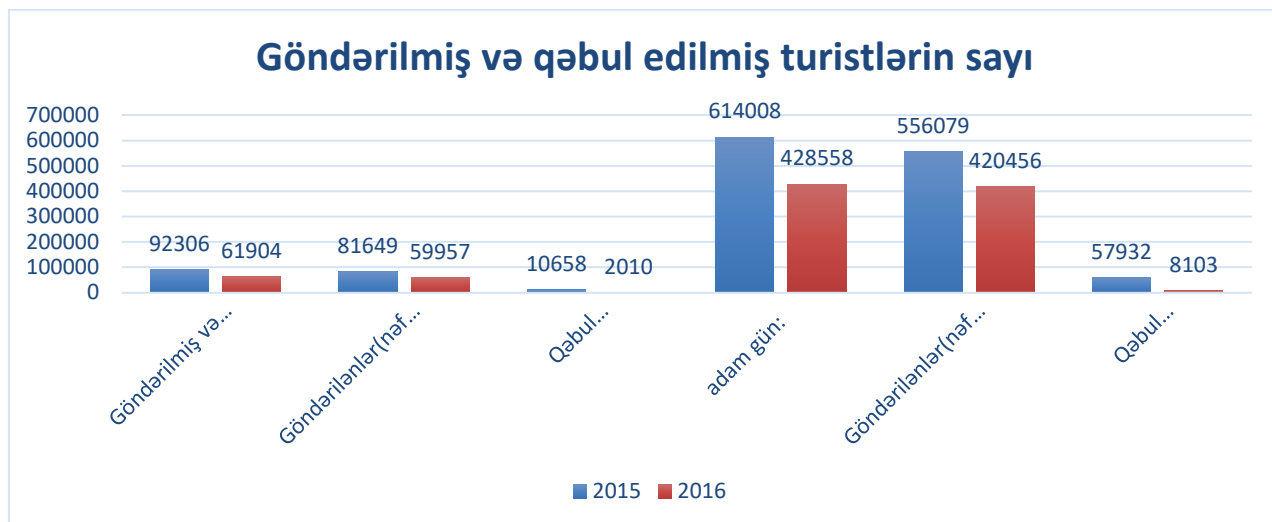
Turizmin ehtiyatları dedikdə, artıq formalaşmış potensial başa düşülür. Elə bu baxımdan da, tədqiqat işində ölkəmizin bu sektorunda artıq formalaşmış potensialının müasir vəziyyəti haqqında bəzi araşdırmalar aparılmışdır.

Bütün bunlarla yanaşı, qeyd etmək istəyirəm ki, bizdə turizm xidmətlərinin səviyyəsi bir o qədər də yüksək olmadığı üçün əcnəbi turistlər əsasən Azərbaycanla tanış olmaq məqsədilə səyahət turlarına gəlirlər. Belə ki, turistləri daha çox sövq edən, maraqlandıran Azərbaycanın tarixi, musiqisi, incəsənəti, təbiəti, folkloru, adət-ənənəsidir. Turistlərin daha çox səyahət turlarına bizim ölkəmizi seçmələrinə səbəb odur ki, burada xidmətlərin səviyyəsi ümumdünya turizm standartlarına bir o qədər də cavab vermir. Xidmət göstərən kadr potensialının fəaliyyəti də hələ beynəlxalq standartlara tam cavab vermir. Bunun da səbəbi sovet dövründən ölkəmizdə turizm sektoru üçün kadr potensialı hazırlayan institut və ya kursların olmamasıdır.

Hal-hazırda Azərbaycanda turizm sahəsinin inkişafına dair dövlət tərəfindən mühüm addımlar atılır. Ölkəmizə istirahət məqsədilə gələn əcnəbi turistlərin

sayının azlığına səbəb kimi, əsasən xidmətlərin səviyyəsinin yüksək olmaması da qeyd edilir. Hər yerdə turizm müəssisələrinin xidmət fəaliyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə rəqabət aparılır.

Cədvəl 1.1.

Mənbə: www.stat.gov.az.

“Turizm ehtiyatları” termini 1950-ci ildən formalaşmışdır. Bu proses iqtisadçılar arasında müzakirə obyektini kimi cərəyan etmişdir. 1962-ci ildə turizm resursları polşalı iqtisadçı-alim Truasi tərəfindən müxtəlif sahələrə bölünmüşdür. Bunlardan aşağıdakılar qeyd olunur:

- tarixi abidələr, memarlıq əsərləri ilə tanışlıq - bunlar sosial sferaya aid edilən insan əməyi nəticəsində həyata keçirilir. İnsanlar ekskursiya zamanı bu ehtiyatlardan bəhrələnilirlər.
- iqlim şəraiti, rəngarəng mənzərə, meşələr, çaylar, dağlar, göllər, dəniz və digər təbii resursları.
- xidmət göstərən turizm müəssisələri.

1973-cü ildə fransalı alim P. Defer tərəfindən turizm ehtiyatlarının təsnifatı müəyyən etmişdir. O bu resursları: litom, antropom, hidrom, fitom adlandıraraq sahələrə ayırmışdır.

İnsanın öz əməyi sayəsində yaranmış incəsənət əsərləri, tarixi abidələr, aeroportlar, idman kompleksləri, teleqüllələr və s. litom bölməsinə daxildir.

Adət-ənənə, milli geyim, bayram və folklorlar antropom bölməsidir.

Dənizlər, çaylar, göllər və başqa su resurları : məsələn: Nıaqara şəlaləsi, Amazonkanı göstərmək olar.

Landşaft: meşələr, dağlar, vulkanlar, həm də insanın qurub yaratdığı bağlar, parklar fitom bölməsinin tərkibinə daxildir.

Azərbaycanda turizm ehtiyatlarının mövcud vəziyyətindən bəhs edərkən ölkəmizdə mövcud olan qoruqların, milli parkların mühafizəsi və bu resurslardan turistlərin bəhrələnməsi üçün geniş imkanlar yaradılmışdır. Altıağac, Pırqulu, Göygöl, Ağgöl, Hirkan, Şirvan qoruqlarından milli park kimi istifadə edilir. Bütün bu turizm ehtiyatlarının qorunmasında Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rolu böyükdür. 2003-cü ildən nazirliyin bu sahədə gördüyü işlər turistlərin marağına zəmin yaratmışdır. Ölkəmizdə meşə landşaftı xüsusi qayğıyla mühafizə olunur. Bizdə landşaft mühafizə rekreasiya təsərrüfatçılığı kimi aşağıdakı kimi fəaliyyət göstərir:

Şəkil 1.6.

Rekreasiya və turizm baxımdan landşaftların mühafizə formaları.

Azərbaycan təbii təbiət qoruqları turizm sahəsinin inkişafında mühüm rol oynayır:

Cədvəl 1.2.

Azərbaycanın qoruqları

	Təbii təbiət qoruqları	Təbii təbiət qoruqlarının təşkili tarixi	Təbii təbiət qoruqlarının sahəsi (ha)
1.	İsmayıllı	1980	16741
2.	Zaqatala	1930	13845
3.	Şahbuz	2003	1139
4.	Göygöl	1925	6739
5.	Hirkan	2005	21436
6.	İlisu	1988	17380
7.	Korçay	2007	4834
8.	Altıağac	1991	1439
9.	Eldar şamı	2003	1986
10.	Qarayzı	1979	1657
11.	Bəsitçay	1975	107
12.	Şirvan	1968	6232

3.	1	Türyançay	1959	12345
4.	1	Qaragöl	1988	241
5.	1	Qızılağac	1928	88361
6.	1	Pirqulu	1968	4274

Mənbə: www.stat.gov.az.

Dünyada ən az meşə ərazisi olan Azərbaycan Respublikasıdır. Burada adam başına (0,15 ha) meşə sahəsi düşür.

Meşələrin qorunmasına 16 təbiət qoruqları fəaliyyət göstərir.

Onların 9-u dağlıq ərazilərdə yerləşir. 5 qoruq dağ-meşə-çəmən-landşaft ərazisində fəaliyyət göstərir. 2-si bataqlıq-su kompleksində yaradılmışdır. Ölkənin çəmən-dağ landşaftının 3,0 %-i; 7,4%-i meşə-dağ qoruqları ilə mühafizə olunur. Əhali öz müalicəsi üçün kurort-turizm rekreasiya ehtiyatlarından istifadə edir.

Turizm subyektlərinin təşkil etdiyi sosial-idarəetmənin funksiyası – rekreasiya sistemidir. O yarım sistemlərdən ibarətdir. Buraya idarəetmə orqanları, işçilər, turistlər, texniki və təbii komplekslər daxildir. Turizmlə rekreasiya anlayışları arasındakı fərq haqqında hələ ki, konkret bir fikir söylənilməmişdir. “Turizm-rekreasiya” termini kimi coğrafiyaya daxil edilmişdir. Bu ehtiyatlardan istifadə bərpa edici, profilaktika və müalicəvi əhəmiyyət kəsb edir. Respublikamızda bu sahənin genişləndirilməsi üçün çoxsahəli imkanlar mövcuddur.

Sözü gedən təsərrüfatın fəaliyyəti ölkə ərazisində olan təbii ehtiyat potensialı hesabına həyata keçirilir. Bu sahənin inkişaf etdirilməsi üçün dövlət dəstəyinə ehtiyac duyulur. Bu baxımdan 2007-ci ilin fevral ayının 27-si tarixində ölkəmizin kurortlarının inkişaf etdirilməsi məqsədilə Dövlət Proqramı qəbul edilmişdir.

2008-2018-ci illərdə inkişafı baxımından 2009-cu ildə yenidən inkişaf proqramı işlənib hazırlanmışdır.[1].

Azərbaycanda 10 turizm bölgəsi fərqlənir. Onlar aşağıdakılardır:

Cədvəl 1.3

Azərbaycanın turizm bölgələri

N ömrə	Azərbaycanın turizm bölgələrinin adı	Sahəsi min kv.km.
1	Bakı-Abşeron	7,33
2	Quba-Xaçmaz	7,67
3	Şəki-Zaqatala	8,97
4	Gəncə-Qazax	12,5
5	Lənkəran	6,5
6	Dağlıq Şirvan	6,0
7	Aran	22,5
8	Naxçıvan	5,5
9	Yuxarı Qarabağ	16,5
10.	Kəlbəcər-Laçın	6,5

mənbə: www.stat.qov.az.

Respublikaızda 2010-cu ildə “Ekologiya ili”, 2011-ci ildə “Turizm ili” elan edilmişdir. 2012-ci ildə Avroviziya mahnı müsabiqəsi, 2015-də Bakıda keçirilən I Avropa İdman Oyunlarının, 2016-cı ildə Formula I, 2017-ci ildə İslam oyunları və bu günlərdə keçiriləcək Formula II –nin turizmin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Turizm ehtiyatlarından səmərəli istifadəsi mədəni-tarixi irsimizin tanınmasına səbəb olmuşdur.

Sosial infrastruktur baxımından yetərli səviyyədə təmin olunmuş Bakı-Abşeron turizm bölgəsi standartlara cavab verən magistral yolların salınması, mehmanxanaların inşası, turizmin inkişafına şərait yaradır.

Balneoji sərvərləriylə tanınan Bakı-Abşeron bölgəsi təbii rekreasiya ehtiyatları kimi Masazır və bir çox göllərin müalivi palçıqları Suraxanıda mineral bulaqlar, xəzər sahili çimərliklər, sağlamlıq baxımdan əlverişlidir.

Quba-Xaçmazda tarix və mədəniyyət abidələri ilə məşhurdur. Bu bölgədə Böyük Qafqazın hündür dağları, Bazar düzü, Şahdağ, Tufandağ, Təngəaltı, Afunca şlaləsi, Yalama-Nabranın cəlb edici çimərlikləri, Qəçrəş, və digərləri bu bölgədə yerləşir. Qeyd edim ki, Heydər Əliyev zirvəsi Tufandağ adlanan ərazidə yerləşir.

Turizm rekreasiya fəaliyyətinin Şəki-Zaqatala bölgəsində inkişaf etməsinə təbiətinin rəngarəngliyi, iqtisadiyyatı, infrastrukturunu və s. təsir göstərir. Bu bölgədə təbii rekreasiya ehtiyatlarının turizmin inkişafı üçün rolu böyükdür.

Böyük turizm potensialı olan- Gəncə, Naftalan şəhərlərini, Goranboy, Samux, Göygöl, Daşkəsən, Şəmkir, Gədəbəy, Tovuz Qazax və Ağstafa rayonlarını- Gəncə-Qazax turizm bölgəsi əhatə edir. Bu bölgə öz təbiəti ilə tanınır. Bölgənin iqlim şəraiti müxtəlifdir. Onun təbii ehtiyatlarından dağ, meşə, çəmən, çay və göllərini sadalamaq olar. Bu bölgə özünün mineral suları və bulaqlarıyla tanınır. İçməli və mineral suları vardır. Slavyanka, Narzan, Gədəbəy və b. ən məşhur sülardandır. Müalicəvi əhəmiyyətli Naftalan nefti bu bölgədə çıxır. Xarici və yerli turistlər müalicə baxımından bu bölgədə Naftalan şəhərində sanatoriya və pansionatlara üz tutur. Naftalan nefti sosial baxımdan turizm-rekreasiya sahəsində müalicəvi əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi baxımdan o, ixrac məhsuluna çevrilmişdir.

Ümumilikdə bu çolgənin tərkibindəki bütün royonlar rın təbii rekreasiya ehtiyatları vardır. Qazax royonu turizmin inkişafı üçün rekreasiya potensialına malikdir. Bundan əlavə orada bulaqlar, mineral sular, meşə massivi rekreasiya potansalı kimi əlverişlidir. Burada hən də balıq və quş ovçuluğu üçün də yararlı şərait vardır.

Azərbaycanın cənub şərqində yerləşən Lənkəran da özünün təbii ehtiyatları ilə insanların sağlamlığına xidmət edir. Əsasən Masallı, Lənkəran və Astara təbii ehtiyat baxımdan zəngindir. Eyni zamanda bu bölgədə fauna- flora Qızılağac qurugunda mühafizə olunur. Şirvan və Hirkan Milli parkı da ekoturizmin və istirahət zonalarının yaranmasına potensialdır.

II FƏSİL: TURİZMİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Turizm potensialının təhlili

Turizm potensialı, bu sektorda dövrüyyəyə cəlb edilmiş xidmətlərə, onların inkişafına istiqamətləndirilmiş istifadəsinin planlaşdırılması nəticəsində müəyyən edilir.

Respublikamızda da turizm potensialının inkişaf istiqamətləri: sektorun inkişafı, sosial-iqtisadi rolu, potensialının formalaşması və istifadəsi effektivliyi ilə ölçülür. Potensialı turist tələblərinə uyğun olaraq, onun istifadəsində maliyyə, infrastruktur, iş qüvvəsi, təşkilati-idarəetmə nəzərə alınır.

Hər hansı bir ölkənin sahə ehtiyatlarının öyrənilə bilməsi üçün onun faktorları qiymətləndirilməli, proqnozlaşdırılmalı və inkişaf istiqamətləri müəyyən edilməlidir. Turizm ehtiyatları resurs potensialını müəyyənləşdirir.

Bu sektorun resurslarının xüsusiyyətləri sahələrarası maddi maliyyə mübadiləsi və məhsulunun dəyərinin bölgüsü xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirilir.

Turizmin potensialı dedikdə, yeni inkişaf etməkdə olan, ən çox məhsuldar və perspektivli bir sahə nəzərdə tutulur. Onun formalaşma və dəyişməsinə təsir edən amillərə:

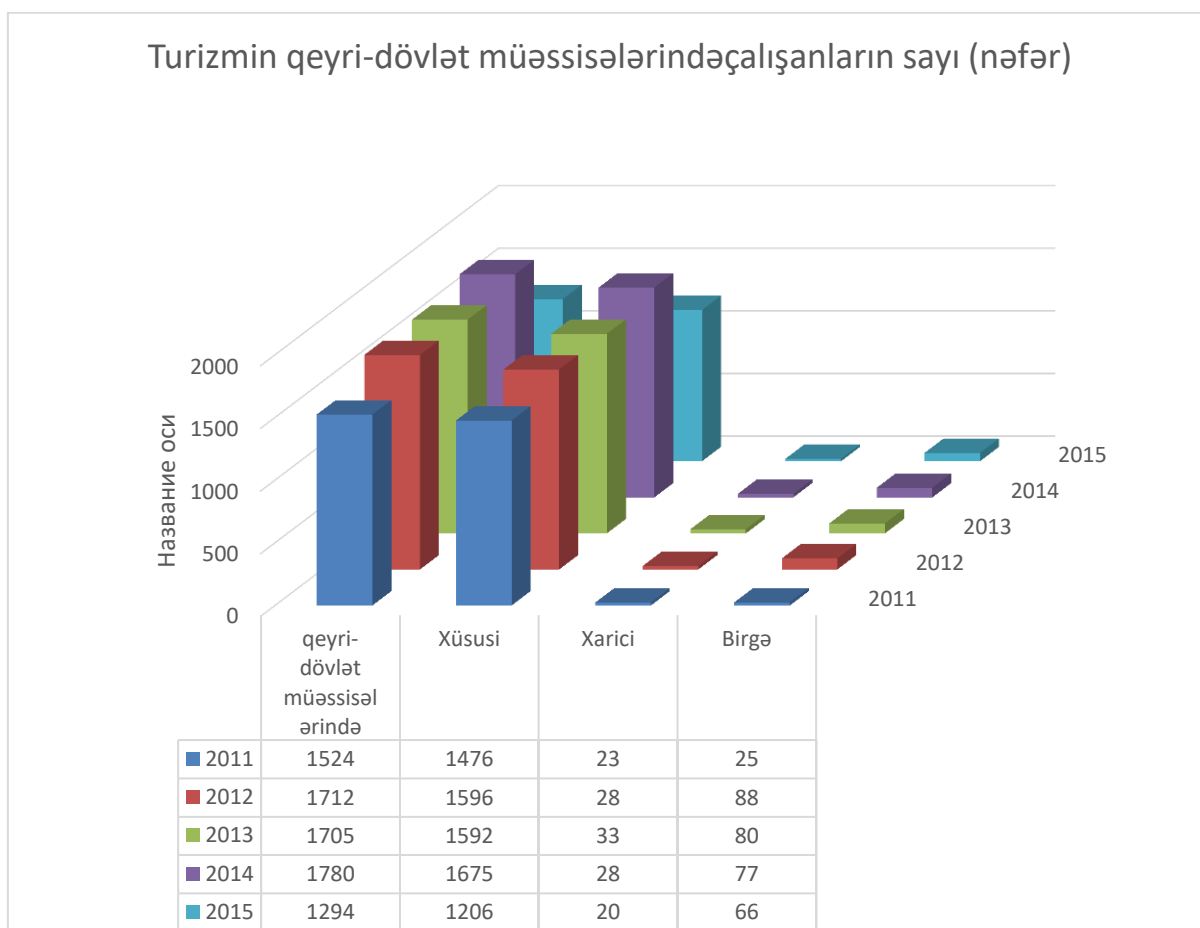
- mülkiyyət münasibətləri;
- təbii və sosial-mədəni amillər;
- nəqliyyat sektorunun vəziyyəti;
- turizm təklifi;
- infrastrukturası;
- inkişaf istiqamətləri;
- bank sistemi;
- beynəlxalq əlaqələri;
- xidmətləri;

- ticarət;
- mehmanxana şəbəkəsi və s. aid edilir.

Turizm potensialında iş qüvvəsi resursları əsasdır. Adı çikilən sektorunun peşəkar kadrlarının səviyyəsi, onların sayı sektorun inkişaf etməsinə bilavasitə təsir edir.

Kadr potensialı, beynəlxalq təşkilatlara yiyələnən, müasir standartlara görə personalın hazırlanması və onların bu sahəsində işlə təmin olunmasıdır. Azərbaycanda turizm sektorunda çalışanların sayı getdikcə artır. Artıq dövlət sektoru ilə yanaşı, özəl sektorun da inkişaf etdirilməsi önəmli bir səviyyədədir:

Cədvəl 2.1.

Mənbə: www.stat.gov.az.-2016

Azərbaycanda turizm sektorunun inkişafı üçün kifayət qədər potensial mövcuddur. Qeyri-neft sektorunun inkişafında bu dövlət tərəfindən seçilmiş əsas

prioritet sahələrdəndir. Ələxsus ölkə regionlarında turizmin sahibkarların inkişafına mühit yaradır.

Ölkəmizdə turizm sferasının potensial göstəricisi olaraq əhalinin istirahət məqsədilə ayıracaq kapitalın həcmi ilə müəyyələşdirilə bilər. Turizm sektorunda dövrüyyə vəsaitləri pulla ölçülür. Yaradılan yeni mənfəət, həmin pul vəsaitinin mənbəyidir. Turizm sferasının iqtisadi və sosial inkişafının əsası olaraq resurslardan istifadə etmək yolları və effektiv potensialın yüksəldilməsinə təsir göstərir. Sağlam, dayanıqlı rəqabət şəraitində gəlir gətirən turizm obyektləri və hüquqi şəxslər fəaliyyətlərinin genişlənməsinə, özünə maliyyələşmə mühiti yaradır. İstehsalçı və yaxud xidmət göstərən bütün müəssisələrin məqsədi qazanc əldə etməkdir. Mənfəət iki faktordan asılıdır: fəaliyyətdən gələn gəlir və həmin fəaliyyətin nəticəsi olaraq çəkilən məsrəflər xidmətin qiyməti bazar qanununa əsasən formalaşdırıldığı zaman fəaliyyətindən asılıdır.

Lakin, qiymətləri artırmaq bazar şəraitində mümkün olmur. Məsrəflərin azaldılması isə turizm obyektinin, müəssisəsinin effektiv fəaliyyətinin əsasıdır. Beləliklə, turizm obyektlərinə innovasiya texnikasının tətbiq edilməsi, yüksək məhsul istehsalına və imkanlı turistlərin cəzb edilməsinə maraqları artırır. Respublikamızın coğrafi iqlimi turizmin bir çox növünün inkişafına mühit yaradır. Qış mövsümündə əhəmiyyətli resurların varlığı - meşələrin, qoruqların, nadir ağacların və heyvan növlərinin turizm sektorunun inkişafına mühüm şərait yaradır.

Sadaladıqlarım yerli turistlər üçün əvəz edilməzdir.

Mineral sular və palçıqlardan əsəbi xəstələr də istifadə edilir. Belə sahələrin dünyada tanınması ölkəyə müalicəvi məqsədlərlə gələnlərin sayının artmasına səbəb olacaqdır.

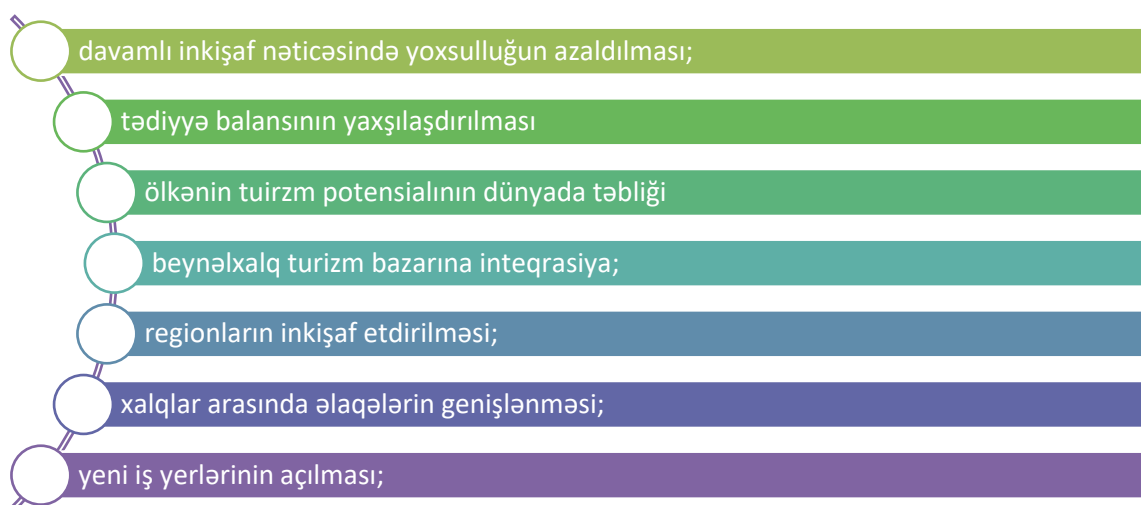
Aparılmış araşdırmalardan məlum olur ki, ölkəmizdə turizm potensialının inkişaf etdirilməsi məqsədilə ekoloji, sağlamlıq, müalicə, mədəni və kənd turizminin prioritet cəhətləridən faydalanmaq mümkündür. Bunun üçün turizmin bu növlərinin inkişafına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Azərbaycanda turizmin bu növlərinin inkişafı ölkənin potensialının tanınmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mövcud imkanlar kənd turizminin inkişafı üçün şərait yaradır. Gözəl təbiətə malik kənd şəraitində turistlərin yerləşdirilməsi üçün xidmətlərin ənənəvi şəkildə göstərilməsi, kənddəki mərasimlərdə onların iştirakına imkanların yaradılması sə s. bu kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur. Kəndlərdə milli üslubda inşa edilmiş binaların rekonstruksiyasından sonra turistlərin istifadəsinə vermək mümkündür. Bununla yanaşı regionlarda turizmin infrastruktur problemlərinin (elektrik,qaz, su, istilik) təminatının yüksəldilməsi vacibdir. Bu kimi problemlərin həlli əcnəbi turistlərin dəyərli tarixi-mədəni abidələri olan Azərbaycanın turizm potensialının canlı şahidi olmasına yollar açır. “İpək Yolu” , “ Qafqaz dəmir yolu xətti “, “Qafqaz izi” marşrutları üzərindəki regionlarda kənd turizminin istifadəsi imkanlı qərb və şərqə Asiya ölkələrinin turistlərinin cəlb olunmasına mühit yaradır.

Nəticədə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında müsbət dəyişikliklərin baş verəcəkdir.

Həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, yoxsulluğun azaldılması, hərbi və s. problemlərin həllinə bu cür yanaşma dövlətin vəzifəsidir.

Ölkənin turizm potensialından səmərəli istifadə etməklə, sağlam rəqabət qabiliyyətli milli turizm sənayesinin yaradılması və davamlı inkişafına nail olmaq mümkündür. Bu qeyd olunanların həyata keçirilməsi aşağıdakı problemlərin daha geniş aspektdə reallaşmasına öz töhvəsini verəcəkdir:

Bu problemlərin həlli istiqamətində turizm iqtisadiyyatın yüksək gəlir gətirən obyektinə çevriləcəkdir.

Cədvəl 2.3.

2014-2015- ci illərdə mehmanxana və mühmaxana tipli
müəssisələrin gəliri(min man.)

№ ömrə	Rayonların adı(iqtisadi)	2014	2015
		14	15
	Cəmi ölkə üzrə	18 1047,2	18 3054,2
1.	Bakı	15 0201,5	14 9218,5
2.	Abşeron	10 51,6	13 15,8
3.	Gəncə-Qazax	86 32,2	10 109,1
4.	Şəki-Zaqatala	25 55,8	26 35,2
5.	Lənkəran	27 12,9	21 29,9
6.	Quba-Xaçmaz	82 98,2	77 93,7
7.	Aran	11 92,6	33 37,8
8.	Yuxarı Qarabağ	10, 2	9, 7
9.	Dağlıq Şirvan	17 55,6	17 91,5
10.	Naxçıvan	46 38,2	47 11,8

Mənbə: statistik göstəricilər

Qeyd olunan cədvəldə mehmanxana və mehmanxana tipli turizm müəssisələrinin gəlirləri əks etdirilmişdir. Son vaxtlarda gələn gəlir məbləğində çox böyük fərqin olmadığı müşahidə olunur. Göründüyü kimi ölkə üzrə 2014-cü ildə 181047,2 min manat, 2015-ci ildə 183054,2 min manat olmuşdur.

Turizm potensialının qiymətləndirilməsi region inkişafının əsas istiqamətidir. Bu istiqamətdə aşağıda qeyd olunan rayonların təmsalında Şəki-Zaqatala, Quba-Xaçmaz, Naxçıvan, Abşeron iqtisadi, coğrafi və təbii potensialları kənd və şəhər turizminin inkişaf etdirilməsi üçün potensial mənbədir.

Cədvəl 2.4.

2011-2015-ci illər ərəfəsində iqtisadi rayonlar üzrə mehmanxana və mehmanxana tipli turizm müəssisələrində yerləşmiş turistlərin sayı

Rayonlar	2011	2012	2013	2014	2015
Cəmi: ölkə üzrə	510161	624925	666349	672344	838146
Bakı	282409	363624	456465	432492	535392
Abşeron	13126	49099	5268	6412	5208
Quba-Xaçmaz	27711	41781	32916	42061	58611
Gəncə-Qazax	20801	32498	30005	46698	89848
Şəki_Zaqatala	32916	29379	31875	32078	31281
Lənkəran	25383	20398	17338	18089	17036
Naxçıvan	53669	59062	58878	60076	60287
Yuxarı Qarabağ	386	235	354	518	471
Aran	18305	19808	23734	19299	26418
Dağlıq Şirvan	11509	8316	8336	14620	13596

Mənbə: Az. Dövlət Statistika komitəsinin məlumat bazası

Araşdırılan məlumatlarda görünür ki, adı çəkilən müəssisələrdə turistlərin yerləşdirilməsi prosesi layiqincə yerinə yetirilir, yəni turistlərin sayı bunu bir daha sübut edir. Cəmi ölkə üzrə olan son illərin məlumatından aydın olur ki, 2014-cü ildə

həmin müəssisələrdə gələnlərin sayı 672344 nəfər, 2015-ci ildə 838146 nəfər olmuşdur.

2.2.Turizmin inkişafının sosial-iqtisadi nəticələrinin qiymətləndirilməsi

Məlum olduğu kimi turizm, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına təsir edən sahələrdən biridir. İqtisadi baxımdan gəlir gətirən sahədir.

Turizm sektoru insanların işlə təminatı özünün maddi ehtiyatlarının formalaşdırılması, eyni zamanda uyğun fondların təşkil olunması və son nəticədə qazanc, mənfəət əldə edir ki, bu onun iqtisadi tərəfidir, sosial nəticəsinə gəldikdə deyə bilərik ki, yeni iş yerlərinin açılması, özəl sektorun inkişafı və eyni zamanda turizm üçün şərait olan regionlarda ev təsərrüfatlarının turistlərin tələbatını ödəyən xidmət sferası yaratmaqdır.

Araşdırmalardan məlum olur ki, turizm sektorunun inkişaf etmiş regionlarda dövlətin və əhəlinin qazanclarının 30% -ə kimi turizm fəaliyyəti ilə bağlıdır. Turizm sosial sahədir və onun inkişafı standartlara uyğun xidmətlərlə bağlıdır. Turizm sferasının mövcud olduğu rayonlarda sosial infrastruktur yüksək səviyyədə inkişaf etmişdir.

Sosial infrastrukturlar mənzil, kommunal, nəqliyyat, mehmanxana, ictimai iaşə, məişət və digər xidmət sahələri ilə əlaqəlidir. Turizm sahəsinin infrastruktur obyektləri şəhərsəlmada, həm də regionlarda bütövlükdə ərazi inkişafını təmin edir. Turizm sektorunun sosiallaşması tədqiqi və sosial proqnozları formalaşdırır. Sosial siyasət turizm sferasıyla qarşılıqlı surətdə həll olunur. Sosial faktorlar turizm sisteminin inkişafında demoqrafik və təhsilin səviyyəsi ilə ölçülür.

Turizm sferasının sahə strukturu, regionlarda sosial infrastrukturun mövcud olmasının konseptual əsasıdır. Ümumiyyətlə, turizm sektorunun infrastrukturunu tam olaraq sosial xarakter daşıyır. Turizmi əhatə edən mühit çox dəyişkəndir.[10.s.209]

Təhsil, sağlamlıq, sərnəşin nəqliyyatı, ödənişli xidmətlər, mənzil, kommunal təsərrüfatının inkişafı, otelçilik, və ev təsərrüfatına olan münasibət sosial

vəzifələrdir. Turizm sektoru üçün kadrların hazırlanması, eyni zamanda turistlərə qida sənayesi, ictimai iaşə, əqzaq məhsulları mahiyyətinə görə sosial yönümlü iqtisadiyyatın əsasıdır.

Turizm sektorunun sosial-iqtisadi inkişafda sosial mənada kapital qoyuluşunu, həm də büdcə vəsaitləri, qeyri-dövlət maliyyə vəsaitlərinin cəlb edilməsi, bələdiyyə və yerli təşkilatların gəlirlərinin turizmin inkişafına cəlb olunması obyektlərini aid edir. Bütün bunları nəzərə alıb demək olar ki, turizm sektorunun inkişaf istiqamətləri sosial siyasətin, həm də iqtisadiyyatın tərkib elementidir və turizm sferasının inkişaf etdirilməsinə maddiyyat yaradan iqtisadi artım, dövlət büdcəsi, əhəlinin gəlirləri və xərcləri daxildir. Turizm sferasının sosial-iqtisadi rolunun qiymətləndirilməsi dedikdə, inkişafda, xarici münasibətlərdə öz xüsusi çəkisi ilə müəyyən olumasını xüsusi qeyd etməliyik.

İqtisadiyyatın inkişafı ümumdaxili məhsulun (ÜDM)-in və onların artımında turizm sferasının rolu da qiymətləndirilir. Ümumdaxili məhsulun bölgüsündə turizm fəaliyyətinə ayrılan vəsaitlər həm planlaşdırılır həm də idarə olunur.

Dövlət büdcəsinin gəlirləri və xərcləri, bələdiyyələrin, yerli büdcələrin, şirkət, müəssisə, fiziki və hüquqi şəxslərin gəlirlərinin və xərclərinin formalaşması turizmin resurları və onun səmərəli istifadəsilə formalaşdırılır.

İqtisadiyyatda turizm sahəsinin rolu öz əksini tapır. Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında iqtisadi rolu, onun artımı, və ölkələrarası beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə xüsusi çəkisi ilə müəyyən olunur. Ən çox kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi, regional iqtisadiyyat və kənd əhəlisinin inkişafı, turizmin tam və ayrıca olaraq növləri ilə sıx əlaqədardır. Azərbaycan öz turizm potensialına görə xüsusi yerlərdən birini tutur. Lakin onu da qeyd etməliyəm ki, istifadə dərəcəsinə görə lazımi səviyyəyə yüksəlməmişdir.

Turizm sahəsi sosial-iqtisadi inkişafda rolu istehsal, həm də istehlak istiqamətində formalaşır, inkişaf edir. Ümumdaxili məhsulun strukturunda turizm sektoru, turizm industriyası və xidmət kimi çıxış edir. İnkişaf etmiş ölkələrdə sənayenin strukturu turist infrastrukturuna uyğun formalaşır. Müəssisələrin ayrı-ayrı etaplarda təşkil

olunmuş gəlirləri, orada çalışanların sayı və həmin sahəyə qoyulan maliyyə ilə ölçülür. Mövcud regionlarda əhalinin təminatı, aldıkları maliyyə və istehsal etdiyi məhsulun realizəsi, reallaşması ilə sıx bağlıdır.

Turizmin istehlak edilməsi beynəlxalq münasibətlərin və miqrasiya proseslərinin formalaşmasına təsir edir. Yəni Beynəlxalq turizm təşkilatları ölkə iqtisadiyyatının inkişafında öz rolunu əks etdirərək sosial və iqtisadi əlaqələri, onların effektiv mərhələlərini formalaşdırır.

Turizmdən gələn mənfəət dövlət, əhali və sahibkarlıqdan gələn gəlirlərin əsas hissəsidir, regionun iqtisadi siyasətini formalaşdıran amildir.

Bütün bu deyilənlərə əsaslanaraq demək olar ki, respublikanın istehsal gücü iqtisadi və sosial potensialının formalaşmasına, idarə edilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Təbii haldır ki, ölkələrdə turizmin xüsusiyyətləri müxtəlifdir. Turistlərin sosial-iqtisadi xarakteri turizm servisinin xarakteristikasını müəyyənləşdirir, turizm sektorunda motivləşmə baş verir. Turizm sferasının sosial-iqtisadi rolu problemlərin həlli üçün strateji plan və proqnozlara mühit yaradır. Turizm sahəsinin proqnozları bu sahələrin regional iqtisadiyyatını təyin edir. Yəni regionda turizm potensialını çoxaldır, infrastruktur layihələri, kapital qoyuluşu, investisiya proqramları və s. cəlb edir. Turizm sektorunun inkişafı iqtisadi fakt kimi müəyyənləşdirilir. Turizm sferası öz məqsədlərinə görə deyil, ölkə iqtisadiyyatını inkişaf etdirməklə əhalinin təminatı və yüksək səviyyədə istirahətini təmin etmək yoludur. Elə buna görə də turizmin iqtisadi və sosial rolu kompleks şəkildə sistemli göstəricilərlə qiymətləndirilir. Ümumi daxili məhsulda turizm sektorunun əhəmiyyətli rolu, yeri, payı, Xüsusi çəkisi, əhaliinin işlə təminatında rolu, miqrasiya prosesində əhəmiyyəti, təbii nemət və sərvətlərin, maliyyə vəsaitlərinin iqtisadi dövriyyədə rolu turizm sektorunun inkişafını müəyyənləşdirən göstəricilərdir. Turizm sisteminin əsas qruplarından biri də ekskursiya müəssisələridir. Onların funksiyasının əsasını insanlara ekskursiya (səyahət) xidmət göstərmək, putyovkaların sayını çoxaltmaq, regionlarda turizm sferasının fəaliyyətini genişləndirmək və sahənin inkişaf etdirilməsindən ibarətdir.

Bundan başqa başqa qrup dedikdə, turist bazarı, mehmanxana və otellər də nəzərdə tutulur.

Quruluşca sadaladığımız müəssisələr turizm sferasında xidmət üçün əsas olan (nəqliyyat, ictimai iaşə və s.) material təminatının bəzi elementlərini özündə əks etdirir.

Yəni, turist bazalarının funksiyaları bir qədər fərqlidir. Müasir inkişaf mərhələsində turist bazaları (mehmanxanalar, otellər) iri kompleks müəssisələr olaraq inkişaf etməkdədir. Turist bazaları təkcə marşrut iştirakçılarının istifadə etməsi üçün yox, həm də bu ərazinin sakinləri üçün nəzərdə tutulur. Burada əsas məsələ ictimai iaşə xidmətlərinin təşkil olunması, sosial-mədəni servisin inkişafından ibarətdir. Turist bazalarının filialları mövcuddur. Onlar ayrı-ayrı turist marşrutları, səyahətlərdə təbliğatı, reklam sahəsini inkişaf etdirməklə, müəyyən məsələlərlə iştirakçıları xəbərdar edirlər. Statistika sistemində turizm sahəsi xidmətlərinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi şəxsi turizm fəaliyyəti kimi deyil, sosial sferasının sosial qruplarının fəaliyyəti kimi ifadə olunur. (sərnişin nəqliyyatı, ictimai iaşə, mədəni-maarif xidməti və s.). İndi turizm sektorunun inkişafında dövlət resursları və özəl sektorun kapital imkanları ilə turizm sahəsini yaratmaq, müxtəlif təminat və investisiya qoyuluşuna etibarlıq səviyyəsindən qeyri-müəyyənliklər mövcuddur. Turizm bazarının təşkili konseptual, həm də konkret modelləşmə kimi qeyri-müəyyəndir. Dövlət resurslarının turizm sferasına istiqamətlənməsi mövcud olan bank faizlərinin yerli və xarici banklarda müxtəlifliyi, onların xarici banklarda çox aşağı olması üzündən effektivdir.

Dövlət maliyyə resurs potensialının turizm sektorunda istifadə edib, sonra isə onun özəlləşməsi, proqramlaşması ya da, turizm müəssisələrinin rəqabət şəraitində dövlət səlahiyyətində qalması və dotasiya şəraitində fəaliyyəti turizm sahəsinin genişlənməsini müəyyənləşdirən tədbirlərdir.

Bu gün ölkəmizdə turizm sahəsinin inkişafında böyük işlər görülmüşdür. Belə ki, turist müəssisələrinin, eyni zamanda turist məhsulunun həcmi yüksəltmək strukturunun layihəsini tətbiq etməklə tələbin strukturunda dəyişmə dinamika

əsasında, təzədən əks əlaqə istiqamətində vəsaitləri və resursları yüksəltməyə mühüm şərait yaradılır. Turizmin sosial-iqtisadi nəticələrinin qiymətləndirilməsində region prinsipləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Regionun kompleks inkişaf etdirilməsinə əsasən ərazi proqramları mərkəzləşdirilmiş və regionların resurslarının iştirakını nəzərə almaqla həyata keçirilir. İqtisadi rayonlar üzrə müəssisələrin turizm fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlir adı altında aşağıdakı cədvəlin statistik məlumatlarına nəzər saldıqda 2011-2015-ci illər ərəfəsində turizm fəaliyyətindən əldə edilən gəlirin artmasının şahidi oluruq.

Cədvəl 2.5.

İqtisadi rayonlar üzrə müəssisələrin turizm fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlir
min manat

İqtisadi rayonlar	Turizm fəaliyyətindən əldə edilən gəlir				
	2011	2012	2013	2014	2015
Cəmi Ölkə üzrə	17804,7	21597,1	24823,6	26 031,0	35 079,6
Bakı şəhəri	11192,4	14788,2	17891,3	19 010,4	28 040,6
Abşeron rayonu	97,1	79,1	104,9	123,9	68,5
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	-	-	13,3	62,6	130,4
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	-	-	-	-	-
Aran iqtisadi rayonu	-	5,0	58,8	41,1	31,5
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	-	-	-	-	-
Naxçıvan iqtisadi rayonu	-	6724,8	6755,2	6 793,0	6 808,6

Mənbə: www.stat.gov.az. -2016

Burada, ölkə üzrə cəmi: 2011-ci ildə turizm fəaliyyətindən əldə edilən gəlir 17804,7 manat olduğu halda 2015-ci ildə bu rəqəm 35 079,6 min manat olmuşdur. Bu da, ilbə il gəlirin artmasını bir daha sübut edir. Turizm regionlarında mehmanxanaların, mədəniyyət sahəsinin, nəqliyyat vasitələrinin və s. inkişafı bütün sahələrin son məhsulu kimi tələbata əsasən inkişaf etdirilir. Azərbaycan

Respublikasında mövcud olan resurs potensialının qiymətləndirilməsi turizm sistemini inkişaf etməyin əsas strateji xətt olaraq, transformasiya modelinin istifadəsi mühüm rol oynayır. Turizm sferasında inkişaf modeli olaraq əmək resurslarına daha çox istinad edilir. Həm də əmtəə ehtiyatlarının bu sahəyə cəlb edilməsiylə turizm xidmətlərinin maya dəyərini azaltmaq əlverişlidir. Turizm sektorunun inkişaf modeli dəyişkən parametrlərə əsaslanır və başqa modellərlə əlaqəli təsvir edilir. Turizm xidmətlərinin sosial və iqtisadi effekti onun iqtisadi inkişaf və təhlükəsizliyi ilə əlaqəli olub, inteqral effekt kimi qiymətləndirilir.

Turizm sferasının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, sahənin fəaliyyətinin proqnozunu tələb edir. Təşkil olunacaq turizm kompleksi göstərilən xidmət xərclərini azaltmaq, yeni və yüksək səviyyədə keyfiyyətli xidməti turistlərə sərfəli qiymətlərlə çatdırmaq yolu ilə investisiya qoyuluşunu səmərəliliyini yüksəltməklə maliyyə, eyni zamanda iqtisadi göstəricilərini genişləndirmək mümkündür.

Bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçmiş ölkələrin tərübəsindən məlum olur ki, qeyri-hökumət turizm təşkilatlarını əhəmiyyəti daha da genişlənməkdədir. Turizm sahəsi özündə ətraf mühiti, ayrı-ayrı regionların əhalisini, onların adətlərini, milli xüsusiyyətlərini bilməkdən ötrü məqsədli ekskursiyanı əks etdirən aktiv istirahət növlərindəndir. Müxtəlif dövrlərdə dünya əhalisi səyahətlər etmişlər. Müəyyən müddət keçdikcə turizm sferası inkişafı transformasiya etmiş, innovativ xüsusiyyət almış və iqtisadi baxımdan effektiv kommersiya növlərindən biri olmuşdur. Bu səmərəlilik turizm sisteminin iqtisadi mahiyyətindən irəli gəlir və bu zaman turizm sferasının coğrafi, regional, beynəlxalq, sosial və digər cəhətləri öz əksini tapır. Beynəlxalq turizm beynəlxalq xidmətlərin tərkib hissəsidir. Bu baxımdan da, xarici ticarətdə göstərilən əməliyyatların hamısı, idxal-ixrac xidmətləri də daxil olmaqla beynəlxalq turizmdə öz yerini tapmışdır. Qlobal dünyada beynəlxalq xidmətlərin dünya bazarında alınıb satılması xarici ticarət əməliyyatı kimi xarici firma yaxud bilavasitə turist tərəfindən təşkil olunur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq turizmin vacib xüsusiyyətlərindən biri kimi, xidmətlərin ixracı digər malların ixracından fərqlənərək xarici turist ixrac edən ölkəyə özü gəlir və xidmətlərdən

bəhrələnir, idxalda isə ölkə öz turistlərini xaricə göndərir. Beləki, turizmin ixracı xarici ölkədən turistin qəbul edilməsi, idxalı isə ölkədən turistlərin xarici ölkəyə getməsidir. Turizm sahəsində beynəlxalq əmtəə dövriyyəsində qəbul edilmiş iqtisadi siyasət həyata keçirilir. Yalyuta məzənnəsinin dəyişməsi (devalivasiya) xarici turistlərin ölkəyə axınını stimullaşdırmaq, ölkədən gedənlərin sayını azaltmaq məqsədini güdür.

Respublikamızda turizm sektorunun inkişafı aeroportların, yolların, mağazaların və s. inşasına, şəhərlərin abadlaşmasına, abidələrin, meşə massivlərinin bərpasına şərait yaratmışdır.

Turizm sahəsilə ənənəvi əlaqəsi olan sahələrdən başqa iqtisadiyyatın əsas sahəsi olan nəqliyyat, ərzaq, toxuculuq, ayaqqabı və digər sənaye sahələrinə də turizm sektorunun inkişafı təsir edir. Buna misal olaraq, mehmanxanaların tikintisinə xərclənən maliyyə vəsaiti tikinti sənayesinin ümumi inkişafını stimullaşdırır. Turizm sektorunun sosial-iqtisadi inkişafı ölkənin ümumi iqtisadi göstəricilərindən biri olan yol infrastrukturunun ictimai istehsal sahələrinin genişlənməsinə və strukturunun yaxşılaşmasına iqtisadiyyatın bəzi sahələrində, hətta turizm sahəsilə birbaşa əlaqəsi olmayan şəhərlərdə belə, əmək məhsuldarlığının yüksəlməsinə səbəb olur. Turizm sferasının inkişaf etdirilməsi, xidmətlərinin genişlənməsi, onun həlli məsələləri də ölçülmüş münasibət tələb edir. Turizm sferasında sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı bu sahənin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yüksəlməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Belə ki, hər bir fəaliyyətə başlayan turizm müəssisəsində insanların işlə təminatı, onların gəlirlərinin olması, işsizlik səviyyəsinin azalmasına, məşğulluğun artmasına və son nəticədə əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşmasına, rufah halının və həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə səbəb olur. Digər tərəfdən qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin sayının artması, əhaliyə satılmış turpaketlərdən, ölkəyə gələn turistlərin burada maliyyə vəsaitləri hesabına alış-veriş etmələrindən gələn gəlir də bu sahənin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə öz təsirini göstərir.

2.3.Turizm və regional inkişaf

Turizm və regional inkişaf dedikdə, iqtisadi potensialının dövrüyyəyə cəlb edilməsi intensivliyi başa düşülür. Belə ki, turizmdə regional inkişaf təbii coğrafi və tranzit şəraitindən asılıdır.

Orada resurs potensialları, onların istifadə etmək imkanları, əhalisinin məskunlaşma problemləri vardır. Bu baxımdan da regionlarda turizm sahəsini kompleks inkişaf etdirmək üçün onların resurs potensialını qiymətləndirmək, turizm obyektləri inşa etdirmək, yeni iş yerləri açmaq, sakinləri işlə təmin etmək və fəaliyyət sahələri kimi effektiv iqtisadi təsərrüfatın xidmət göstərməsinə mühit yaratmaq məqsəduyğundur. Turizm və regionların iqtisadi inkişafı ölkə iqtisadiyyatının tərkib hissəsidir. Ölkə iqtisadiyyatında baş verən artım, inkişaf proporsiyaları, qanunauyğunluqlar regionda turizmin inkişafına təsir edir. Regionlarda vahid təsərrüfat sistemləri yaradılır. Məlumdur ki, bu təsərrüfat sistemi qarşılıqlı münasibətlər əsasında qurulur. Rayonlarda insanlar özlərinin tələbatlarını mərkəzləşdirilmiş səviyyəsində ödənilməsilə vahid sistemin subyektinə çevrilir. Bu zaman iqtisadi mexanizmlər ümumi daxili məhsulun istehsalında və dövlət büdcəsinin formalaşmasında, istifadə edilməsində effektini tapır. Turizmi hərəkətsiz, ərazi yerdəyişməsi olmadan təsəvvür etmək çətindir.[12.səh.28]

Turizm sektoru regionun iqtisadiyyatında sosial əhəmiyyət kəsb edir və mərkəzləşmiş səviyyədə özünəməxsus mexanizmlərlə idarə olunur.

Odur ki, hər hansı bir regionun iqtisadi potensialı, oradakı turizm ehtiyatlarının inkişafı üçün proqnozlar vermək mümkündür.

Turizm sektorunun regional və dövlət maraqları resursların istifadəsindən asılıdır. Bu baxımdan da turizmi iki əsas istiqamətdə öyrənmək olar: makroiqtisadi meyarlara görə; regionun sosial şəraitinə görə. Turizmin təbii sərvətlərlə onun təkrar istehsalını yerli sakinlərə ayırmaq üçün vəsaitlərlə təmin edilir.

O zaman mərkəzləşmiş büdcə hesabına sahibkarlığa dəstək və ya subsidiyalar vasitəsilə regionlarda turizmin sektorunun inkişafı stimullaşdırılır. Regionların iqtisadiyyatı ölkədə turizm sektorunun idarəetmə obyektidir.

Burada sahə, ərazi və funksional idarəetmə prinsipləri əsaslandırılır. İdarəetmədə həmin ərazidə məskunlaşmış əhalinin həyat səviyyəsinin inkişafı, onların hərtərəfli yüksəldilməsi nəzərə alınır. Bunların həlli mütəmadi olaraq proqnozlar əsasında tərtib olunur.

Region iqtisadiyyatının quruluşu, potensialının dəyişmə istiqamətləri, dinamikası onun gələcək inkişafını müəyyən edir. Regiondaxili potensiallarına görə bu meyarlar müxtəlifdir. Yəni, coğrafi baxımdan region əlverişsiz, və münbit ərazilərə bölünə bilər. O zaman idarəetmə prosesi formalaşır. Hər vaxt regionlarda iqtisadi idarəetmə effektivliklə ölçülür. Regionda turizm sektorunun inkişafı, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının tərkib hissəsi sayılır.

İnsanların həyat səviyyəsinin, maddi vəziyyətinin inkişafına gəldikdə deyə bilərik ki, ümumdaxili məhsulun artımında, yeni xidmət sahələrinin yaradılması ölkənin imkanlarından effektiv istifadəsi ilə yerli büdcələrin formalaşması müəyyən edilir.

Yerli büdcələrin məqsədi regiondakı sakinlərin rifahının yaxşılaşdırılması üçün hər tərəfli imkanlar yaratmaqdır. Regionlardakı obyektlər fiziki və hüquqi şəxslərin ödədiyi əmlak və torpaq vergisi ilə yerli büdcəni maliyyələşdirir. Sahibkarların ödədiyi vergilər isə dövlət büdcəsinə köçürülür.

Region turizm sahəsinin inkişafında, obyektlərinin genişlənməsində maraqlıdır. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı, onun məhəlli effeti təmin edən proseslərlə inkişaf etdirilir. Turizm sahəsinin inkişaf etdirilməsində yeni idarəetmə orqanları, bələdiyyələr, qanun əsasında təhlükəsizliyi, qonaqların ərzaq və məişət şəraitinin yüksəldilməsi prosesində həyata keçirilən qaydalarla həll edilir. İdarəetmə: dövlət mexanizmləri, beynəlxalq standartlara uyğun qanunlar və müqavilələrlə həyata keçirilir. Turizm sektorunun inkişafının kompleks yanaşma metodikası həmin sferayla əlaqəsi olan başqa sahələrin: kənd təsərrüfatının, sənayenin, regionların,

tikintinin, mənzil, kommunal şəraitinin genişləndirilməsindən ötrü dövlət tərəfindən infrastruktur layihələri işlənib, hazırlanır. Regionlarda məhsuldar qüvvələrin yerləşməsində tələbatın artması məqsədilə dövlət investisiya layihələri hazırlayır.

Turizm sahəsinin inkişaf etdirilməsi regionlarda əsas məqsəd olaraq əcnəbi və yerli investisiyaların cəlb edilməsinə yaradılan şəraitdir.

Bu baxımdan respublikada sahibkarlıq və investisiya fondları, bundan başqa regionların sosial inkişafına ayrılan dövlət vəsaitləri turizmin dövlət siyasətini formalaşdırır. Regionlarda hər açılmış turizm obyektində əhalinin işlə təminatı həll olunur.

Regionlarda hər açılmış turizm obyektində əhalinin işlə təminatı həll olunur. Bu baxımdan iqtisadi regionlarda əhalinin məşğulluğu səviyyəsinə aşağı cədvəldə nəzər salaq:

Cədvəl 2.6.

İqtisadi rayonlar üzrə turizmdə çalışan işçilərin sayı

İşçilərin sayı (kənar əvəzçilər də daxil olmaqla)					
İqtisadi rayonlar	2010	2011	2013	2014	2015
Ölkə üzrə - cəmi	1541	1730	1729	1 794	1 586
Bakı şəhəri	1451	1643	1634	1 688	1 473
Abşeron iqtisadi rayonu	11	8	8	13	4
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	-	-	5	11	25
Aran iqtisadi rayonu	2	2	5	5	7
Naxçıvan iqtisadi rayonu	77	77	77	77	77

Mənbə: www.stat.gov.az.-2016

Dövlətin siyasəti ümumi iqtisadi artım, regionların iqtisadi və sosial potensialının iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilməsi baxımından həyata keçirilir və dövlət turizm sahəsində başqa sahələrə nisbətə əsasən təminatçı rolunu oynayır.

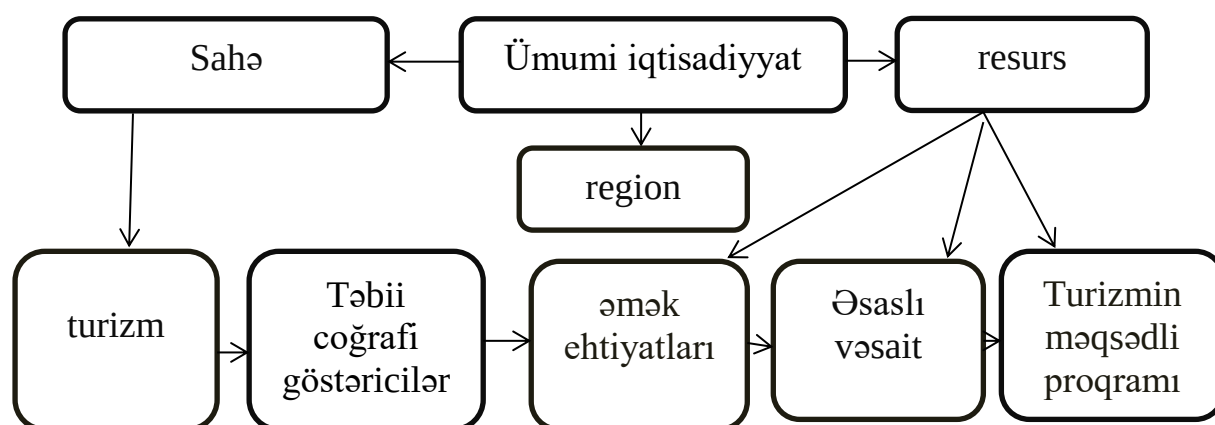
Bu baxımdan turizm sferasında dövlət siyasəti sosial mahiyyətinə görə başqa sahələrin inkişafına şərait yaradır və investorlar bu sektorda yüksək səviyyəli təminatın olmasını, maliyyə, maddi, kadr potensiallarının dövlət tərəfindən

tənzimləməsini bilə-bilə onun risklərini yüksəldirlər. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən idarəetmə mexanizmi, turizm sektorunun bütün imkanlarını tənzimləyir.

Dövlətin resursları birbaşa və dolayısı olaraq sahənin təşkil edilməsi və inkişaf etdirilməsinə istiqamətləndirilir. Turizm sektorunun infratrükturu sahibkarlıq fəaliyyəti ilə deyil, yalnız dövlət proqramları ilə baş verir. Dövlətin idarəçiliyi qanunların reallaşmasından ötrü zəruri mexanizmlərin təşkil edilməsinə və təkmilləşdirilməsinə yönəldilir. Turizm haqqında qanunlar sahə və ərazi qanunları olaraq funksional mexanizmləri idarəetməsinə görə ixtisaslaşır. İxtisaslaşma dövlətin və yerli maraqların, turizm sektorunda sahibkarların, firmaların, müəssisələrin fəaliyyətləri arasında mühit yaradan prinsiplərə əsaslanır. Yəni, turizm şirkətlərinin rəqabət şəraiti turizm sahəsində sahibkarlığa dəstək, turizmin gəlirlərində maraqların qorunması və turizm məhsulunun təkrar istehsalında bütöv bir iqtisadi siyasətin səmərəli formalaşması deməkdir. Onun sosial mahiyyətində dövlətin rolu daha qabarıq rol kimi qiymətləndirilir. Turizm və region iqtisadiyyatı bir- biri ilə bağlı olan iqtisadi və sosial istiqamətlərdir:

Sxem 2.1.

Turizm və region iqtisadiyyatı

Ərazilərdə sahənin iqtisadi inkişafı ölkə iqtisadiyyatının tərkib hissəsi sayılır. Strategiya baxımdan yaranmış problemlər müxtəlif xüsusiyyətlərə malikdir.

İqtisadi regionların inkişaf etməsinə təsir göstərən faktorlar iqtisadi, qərar qəbulu təşkilatı və idarəçilik faktorlarına ayrılır. Bu baxımdan ümumiyyətlə region və ayrılıqda hər bir sahənin iqtisadi inkişafı öz təyinatına görə istehsal funksiyasıyla fərqlənir.

Regional iqtisadi inkişaf sahə və ərazilərdə, həyata keçirilir. Təsərrüfat forması kimi isə regionların birləşməsi assosiasiyalar təşkil edir. Beləliklə, resurslar mərkəzləşdirilir və gəlir bölgüsü hər hansı bir resurs sahibinin payı əsasında reallaşdırılır və regionlara olan maraq ilə ümumi maraqlar bərabərləşir. Ümumi qaydada təmin olunmuş, hər hansı bir proqram konkret region üçün müəyyənləşdirilir, region yükü müəyyən edilir, sonda region tələblərinə görə bölgü sistemi formalaşır. Yəni, dövlət büdcəsindən dotasiyalar, subsidiyalar, güzəştli kreditlər ayrılır. Bundan başqa birbaşa (kredit) vermək vəzifələri həyata keçirilir. Son zamanlar əhalinin həyat səviyyəsi yüksəlməyə doğru xeyli dəyişmişdir. Məhsulun sosial xüsusiyyətləri onun yerli sakinlərin gəlirləri kimi, bu gəlirlərin bölgüsündə təkrar maliyyə vəsaitinin ayrılması ilə ölçülür.

Turizm sferasının inkişafına dair müxtəlif ədəbiyyatlardan maariflənən hər bir şəxsdə bu sahəyə olan marağı artıracaqdır. Ona görə də turizmin bir fənn kimi tədrisi üçün maraqlı, səviyyəli dərsliklərin alimlərimiz tərəfindən nəşr etmələrinə ehtiyac duyulur. Düzdür son vaxtlar bu fənnin tədrisi məqsədilə xeyli dərsliklər, monoqrafiyalar dəqğ edilmişdir. Düşünürəm ki, daha müasir problemlərin həlli istiqamətində yazılmış elmi tədqiqat işləri bizə məlum olmayan digər bazalardan maariflənməyimizi mühit yaratmış olar.

Mütəmadi olaraq Azərbaycan respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytında xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələri barədə statistik məlumatlar, göstəricilər dərc olunur. O cümlədən tədqiqat apardığımız turizm sektorunda fəaliyyət göstərən xidmət sahələrin haqqında, onların müştərilərə göstərdiyi nəqliyyat xidməti, yerləşdirilmələri, qidalandırılmaları və digər fəaliyyətləri barədə məlumatlar dərc edilir. Bax bunlar həmin sahənin bir elm kimi tədrisinə təminat verir. Son vaxtlar ölkədə keçirilən turizm sərgiləri, konfranslar özü də bu sahənin tanınmasında,

dünya miqyasında məşhurlaşmasında mühüm rol oynayır. Bu gün insanlarda xüsusi maraq turizminə can atmaları göz qabağındadır. Xüsusən də əhəlinin orta yaşlı nümayəndələrinin ayrı-ayrı ölkələrə səfər etmələri, dini, istirahət və digər məqsədlərlə ölkələrlə tanışlıqlıq həvəsi beynəlxalq turizmin inkişafına səbəb olur.

Məlum məsələdir ki, bunların hamısı insanların öz imkanları hesabına həyata keçir. Hətta imkanlı insanlar qiymətindən asılı olmayaraq turis kimi səyahət etdiyi ölkədən xoş təsuratlarla ölkəyə geri dönür. İstərdim ki, ölkəmiz də əcnəbi turistlərdə belə xoş təsuratlar bəxş etsin. Regionlarımızı səyahət məqsədilə gəlmiş qonaqlar inkişaf etmiş ölkələrin standartları ilə uzlaşan xidmətlərdən həzz alsınlar, Bədii, folklor sənət əsərləriməzlə yaxından tanışlıqda feyziyab olsunlar, sağlamlıq məqsədilə balneoloji sularımızdan, müalicəvi palçıqlardan, mineral vannalardan faydalansınlar. Axı ölkəmizdə bütün bunlar üçün təbii şərait var. Bu məqsədlə gələn turistlərin xoş təsuratlarla ölkələrinə üz tutmaları üçün təbii ehtiyatlarımızın istifadəsinə şəraitin yaradılması ölkə turizminin inkişafına səbəb olar. Regional turizm üçün bütün təbii sərvətlər mövcuddur. Onların turistlərə lazımı səviyyədə çatdırılması əcnəbilərdə bir daha ölkəmizi seyr etmək marağı yaradacaqdır.

III FƏSİL: TURİZMİN İNKİŞAFININ PERSPEKTİV İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ DÖVLƏTİN ROLU

3.1. Turizm qanunları və hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi

Hər bir ölkədə sahə qanunları çərçivəsində turizm fəaliyyətinin hüquqi əsasları, turistlərin, turist subyektlərini, onların funksiyaları, vəzifə səlahiyyətləri sektorun özünəməxsus qanunları və ümumdünya qanunlarla reallaşır.[13,səh.150.] Respublikamız 2001-ci ildə (ÜTT)- nin üzvü kimi, sektorun integrasiya faktorundan yararlanmaqla, turizm biznesində məşğulluğu və dünya iqtisadi əlaqələr prosesində əhəmiyyətli rolu ilə seçilir.

Ümumdünya Turizm Təşkilatı, turizm standartları, onların prinsipləri və qonaqlar üçün dünya standartlarına cavab verən şəraitlərə münasib olaraq təkmilləşdirilir. İstənilən turist təşkilatı öz təhlükəsizliyini, sağlam rəqabət şəraitində perspektivli və mənfəətlə çalışmaqdan ötrü onun dünya standartlarına görə turizm məhsulu və xidmətlərinin istehsalı üçün mühit yaradır. Beynəlxalq turizm standartları çərçivəsində fəaliyyət «turizm xartiyası»-na əsasən idarə olunur. İnsanların hüquqlarını təmin edən beynəlxalq prinsiplərə əsaslanan qanun bütün səlahiyyətləri özündə cəmləşdirir. Turizm xidmətindən istifadəsinin bərabərliyi, vətəndaşların hüquqları və turistlərin vəzifə borcları turizm xartiyasında özünü əks etdirir. «Turizm Xartiyası»-nda olan istənilən dövlət öz qanunvericilik bazasını, hüquqi aktlarını, normativlərini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmalıdır. Həyata keçirilməsi mexanizmləri yerli mühitə görə tənzimlənir.

Müasir şəraitdə ölkədəki iqtisadi vəziyyət, turizm sektorunun perspektivli, prioritet sahə olaraq, ön plana keçirilməsi onun hüquqi, sosial və iqtisadi normativlərə, aktlara uyğun qanunvericilik bazasında inkişafı istiqamətləri çərçivəsində təkmilləşdirilir.

Respublikamızda turizm sektorunun beynəlxalq standartlara uyğun fəaliyyəti, bu sahədə yeni texnologiyaların, innovasiyaların tətbiq edilməsi turistlərin

tələbatlarının yüksək səviyyədə ödənilməsi, perspektiv inkişafına proqnozun verilməsi hüquqi-təşkilati və normativ baza yaradır. Ölkədə turizm sferasının region, sahə və ərazi idarə etmə çərçivəsində inkişafının təkmillədirilməsinə, konsepsiyası, sosial-iqtisadi rolu, yeri dövləti prioritetləri və biznes maraqları kimi tətbiq edilir və proqnozlaşdırılır.

Azərbaycanda neft strategiyası, turizm sektorunda sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətləri, dövlətin proqnozları əsasında həll edilir. Respublikanın sosial-iqtisadi inkişafının 2009-2013-cü illərə kimi regional və digər fəaliyyətlərin inkişafı, təşkil olunan tədbirlər, sahənin gələcək inkişafından xəbər verir.

Bu baxımdan ölkədə turizm sektorunda sahibkarlıq, biznes və global beynəlxalq sistemə inteqrasiya şəraiti olmalıdır.

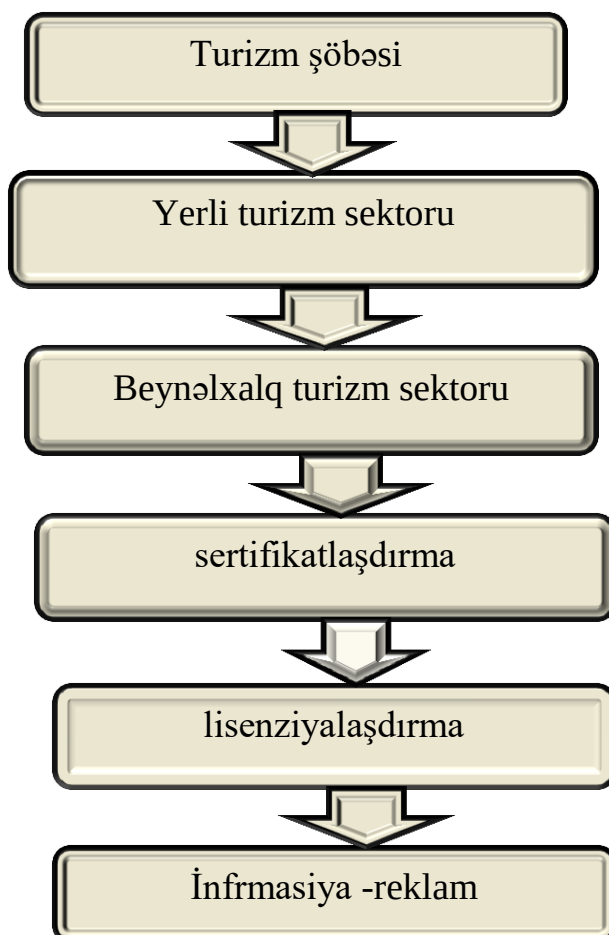
Azərbaycan Respublikasında turizm qanunu və sonrakı illərdə isə hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində qəbul edilmiş sosial-iqtisadi inkişaf proqramları işlənib hazırlandı.

Həmişə məlumdur ki, ölkədə müharibə şəraiti turizm sferasında müxtəlif problemlər yaratmışdı. Bu da ölkə iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərmişdi. Çünki vurulan zərbələr regionları bərbad vəziyyətə salmışdı, turizm bölgələrini darmadağın etmişdir. Turizmin inkişafına xələl gətirilmişdi. Belə bir vəziyyətdən çıxmaq əlbəttə dövlətin üzərinə düşürdü. Dövlət tərəfindən turizmin inkişafına dair qanun və ardı kəsilmədən tədbirlər görülür, inkişaf proqramları işlənib hazırlandı.

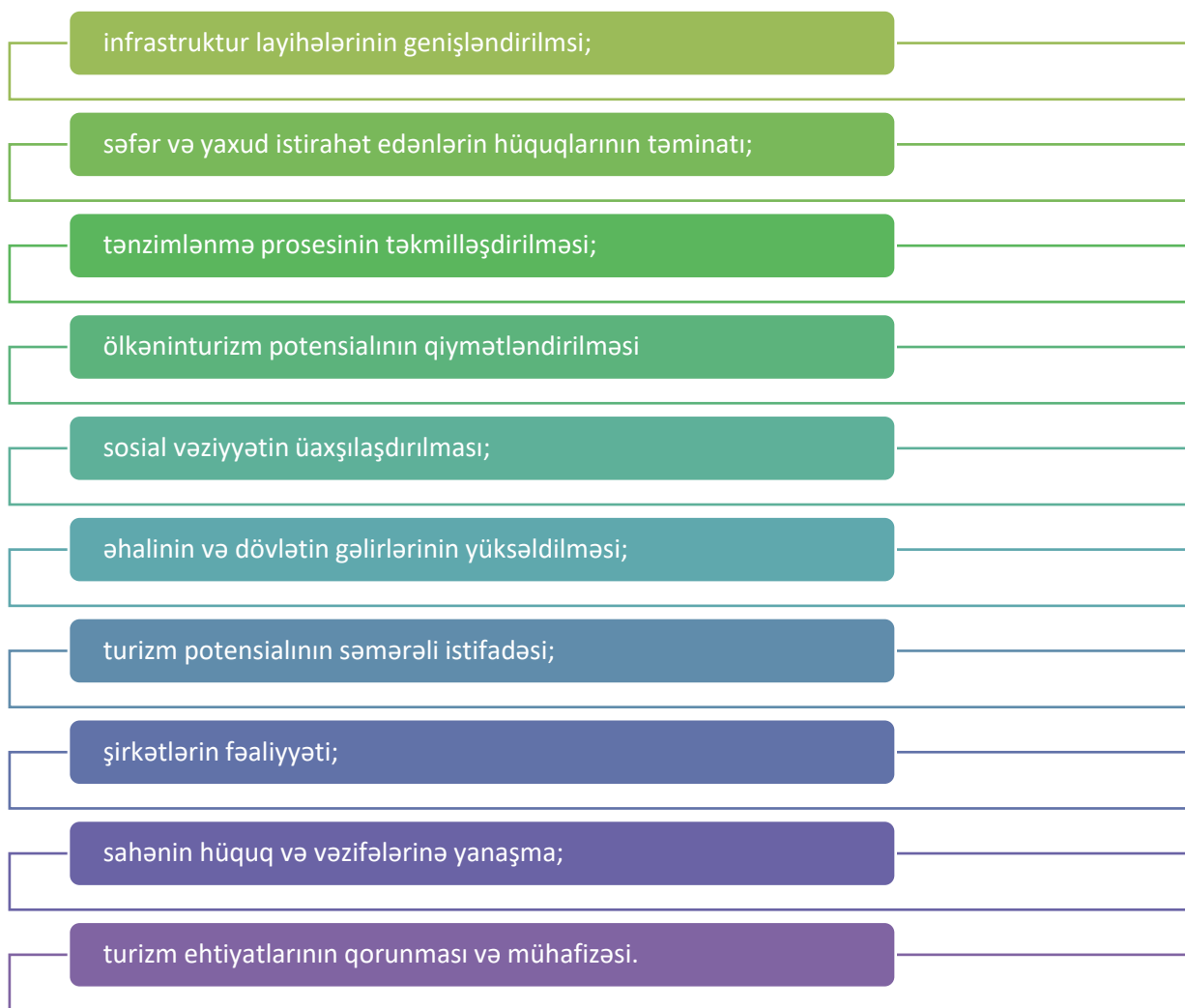
1996-cı ildən müzakirəyə qoyulan "Turizm haqqında" qanun 1999-cu ildə qanunverici orqan Milli Məclisdə qəbul edildi. Həmin zamandan da qanunvericilik qüvvəyə minərək problemlərin həlli istiqamətində qanundan əlavə olaraq müxtəlif işlər görülmüşdür. Xarici ölkələrin təcrübəsi və modellərindən istifadə etmək məsələləri meydana çıxdı. Avropa modelindən maariflənmək ölkəmizin turizm sferasının tənzimlənməsinə uyğun gəldiyi üçün istifadəsi yararlı oldu. Gənclər İdman və Turizm Nazirliyi (GİTN) 2001-ci ildən 2006-cı ilə kimi, daha sonra Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi (M və TN) turizm sisteminin tənzimlənməsini həyata keçirirdi.

Bu sahənin problemlərin tənzimlənməsinin səmərəli inkişafı üçün turizm şöbəsi yaradıldı:

Şəkil 3.1.

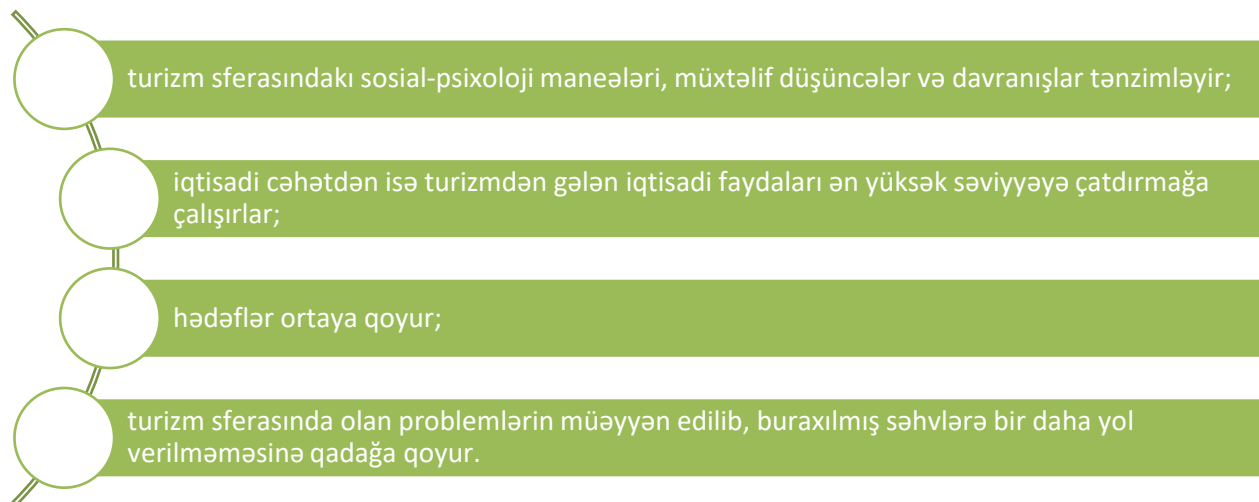
Bu struktura turizm şöbəsi nəzdində fəaliyyət göstərən 5 sektor daxil idi. Turizmin hüquqi əsasını sahə haqqında qəbul edilmiş qanun təşkil edir. 4 sektora bölünən qanun turizm sahəsində perspektivli, dayanıqlı inkişafa xidmət edir:

Turizmin hüquqi bazasının tənzimlənməsində sahənin idarə edilməsi, planlaşdırılması və kütləvi informasiyanın təşkili məsələləri vacib hesab edilir. Belə proseslərin həyata keçirilməsində marketinq və menecerin əhəmiyyətli rolu vardır. Belə kadrların təşkilatçı və idarəetmədə, planlaşmada sərgüzəştli olmaları işin xeyrinə xidmət etmiş olur. Turizmdə xidmət göstərən personalın müştərilərlə münasibət qurması, onları gülər üzlə qarşılaması, yerləşdirilməsi layiqincə yerinə yetirilməlidir. Süfrə mədəniyyətinə riayət etmək, masanın bəzədilməsi, müştərinin zövqünü oxşamalıdır. Bu xidmətlərin həyata keçirilməsində mehmanxana işçilərinin həm bacarığı, həm də etik normalara riayət etməsi vacib şərtlərdəndir. Belə olan halda bu sektora müştəri axını olar. Keyfiyyət, zəmanət olan yerdə ruzi-bərəkət olar. Hal-hazırda turizm sahəsi hər bir ölkənin milli dəyərlərindən birinə çevrilmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatına əhəmiyyətli həcmdə gəlir gətirən turizm sferası həm milli mənfəətə, həm də ölkənin dünyada məşurlaşmasına təsir göstərməkdədir.

İndiki şəraitdə ölkədə sahəsinin inkişafına yeni imkanlar yaradılır:

Turizm sferasının inkişafı bu gün respublikamızda fəaliyyət göstərən iş adamlarının səriştəsindən asılıdır. Müəssisəyə məxsus ehtiyatlarından bacarıqla istifadə edirsə, onun mənfəəti də çox olar. Turizmin məhsulu genişləndikdə, onun iqtisadi potensialı artır. Genişləndirilməsi məlum olduğu kimi qiymətin yüksəlməsi ya da mənfəətin azalması ilə mümkün olur.

Son zamanlar Respublikanın nailiyyətləri yeni imkanlara uyğun səviyyədə yerinə yetirilməsinə mühit yaradır. Ölkədə otellərin sayı getdikcə çoxalmış və bəzi dünya şöhrətli otellər şəbəkəsi açılmışdır.

Onların mövcudluğu onu göstərir ki, həqiqətən Bakı şəhəri dünyanın mərkəzinə çevrilir. Öz memarlıq həlli ilə nəzəri cəlb edən "Kempinski", "Hilton", "Sheraton", "Marriott", "Jumeirah" "Four Seasons" otellər şəbəkəsi fərqli üslubu, keyfiyyəti və müxtəlif fəaliyyət növləri ilə seçilir. Qafqaz Point Butique Otel Gilan turizmin 5 ulduzlu otel kimi, paytaxt Bakıdakı müasirooteldir./http://www.azerbaijan-news.az/.

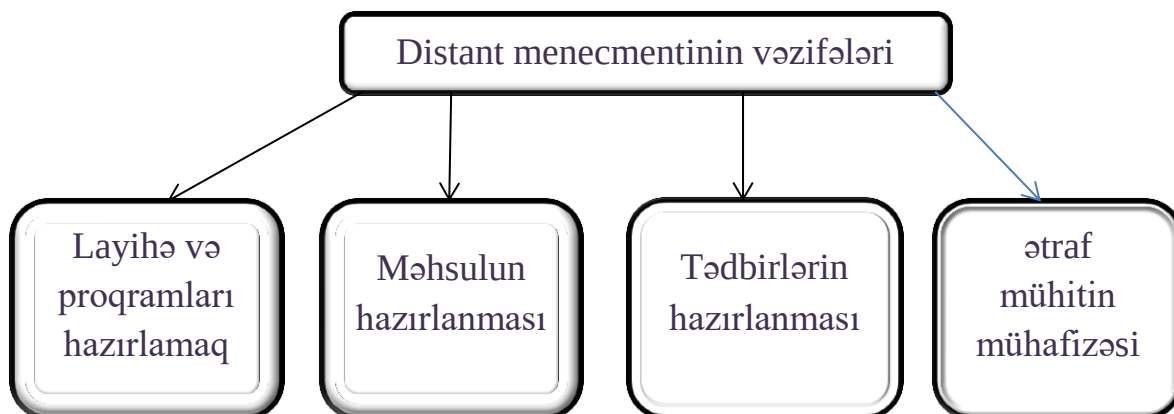
Turizm sahəsində makro səviyyədə idarə etmə mexanizmi dövlətin qanunvericilik bazasından bəhrələnir. Əsas vəzifələr olaraq dövlət aşağıdakıları həyata keçirir:

- qanunvericilik bazasının təkili;
- standart və lisenziya proseslərinin gerçəkləşdirilməsi;
- idarəetmə və resurs fondunun araşdırılması;
- dövlətin social-iqtisadi proqramlarının və strateji planlaşdırmanın təkmilləşdirilməsi;
- turizm sahəsində elmi texniki tərəqqinin inkişaf etdirilməsi.

Avropanın distant menecmentinin vəzifələrini icra edən department səviyyəsində idarə etmə mexanizminin təkmilləşdirilməsinə aşağıdakılar daxildir:

Şəkil 3.2.

Distant menecmentinin vəzifələri

Bu gün bütün təsərrüfat sahələrində olduğu kimi turizm də lisenziyadan icazə sənədi kimi istifadə edilir. İnsanların vətəndaşlıq hüquqlarının qorunmasında isə sertifikatlaşma prosesi reallaşdırılır. Bizim tədqiqat apardığımız sektorda standartlaşdırma respublikamızda cədvəldə qeyd edilən müəssisələrdə tətbiq edilmişdir. Bu sənəd 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafı məqsədilə işlənib hazırlanmışdır. “Mehmanxana və mehmanxana tipli obyektlərdə” neçə ulduzlu olduğunu təsdiqlənməsini və s. proseslərin həllində öz əksini tapmışdır.

Fəaliyyətdə olan turizm obyektlərinin irəli sürülmüş tələblərə görə qayda-qanunun gözlənilməsinə yönəldilmiş sənədstandartlaşmanı xarakterizə edir. Xidmətlərin səmərəli şəkildə istifadəsi, qida məhsullarının təhlükəsizliyi, müştərilərə nəzarətin artırılması standartlara cavab verməlidir.

Sənədin hazırlanmasında regional və beynəlxalq standartlar mütləq nəzərə alınmalıdır. Azərbaycanda 2012-ci ildən qeyd olunan müəssisələrin fəaliyyətində bu sənəddə göstərilən tələblərə əməl edilir.

İqtisadi roylonlarda yerləşən bu müəssisələrə turist axının sayı artdıqca onların xərcləri də çoxalır. Yüksək gəlir əldə etmək məqsədilə öz xərclərini artırır və müştərilərin tələbatını layiqincə ödəyir.

Cədvəl 3.1. Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin xərcləri (iqtisadi rayonlar üzrə) min manat

İqtisadi rayonların siyahısı		2011	2012	2013	2014	2015
	Cəmi-ölkə üzrə	88680,5	110688	145466,5	147668,2	171730,9
1.	Bakı şəhəri	681014	76682,8	116454,2	114582,2	134781,3
2.	Abşeron iqt. rayonu	2226,9	8972,2	1054,9	1173,7	1273,5
3.	Gəncə-Qazax rayonu	3218,4	5203,7	7577,4	8230,7	9060,8
4.	Şəki-Zaqatala iqt.r-nu	1753,0	2754,8	3744,5	4543,8	5260,4
5.	Lənkəran iqt.r-nu	2529,8	3080,4	1933,0	1722,7	1845,9
6.	Quba-Xaçmaz iqt.r-nu	6055,5	5738,4	6674,7	8122,4	9087,2
7.	Aran iqt. r-nu	1150,4	4524,1	4445,3	4309,7	5504,0
8.	Yxarı Qarabağ iqt.r-nu	6,3	7,1	8,3	10,1	9,6
9.	Dağlıq Şirvan iqt.r-nu	936,6	857,1	655,8	1314,1	1705,8
10.	Naxçıvan iqt.r-nu	2702,0	2863,6	2920,4	3058,6	3202,7

Mənbə: www.stat.qov.az.-2016

Cədvələ baxdıqda görünür ki, il-ildən bu tipli müəssisələrin xərci artır cəmi ölkə üzrə 2011-ci ildə 88680,5 min manat idisə, 2015-ci ildə rəqəm yüksələrək 171730,9 min manat olmuşdur. Turistin sayından asılı olaraq, artıq xərcin çəkilməsi

sonda əldə olunan gəlirin də artmasına səbəb olur. Bu da ölkəmizdə turizmin inkişafının nəticəsi kimi qiymətləndirilir.

3.2. Turizmin inkişafında biznes və sahibkarlıq mühitinin təkmilləşdirilməsi

Turizmin inkişafında turizm biznesinin təşkili, marketinq və servis xidmətindən istifadə edilməsi, sahibkarlığın inkişafı uyğun tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Bu tədbirlərdən biri də biznes fəaliyyətinin səmərəli təşkili və həyata keçirilməsi yollarını bilən, biznes fəaliyyətində praktik kadrların olmasıdır.

Turizm sahəsinin inkişafında biznes fəaliyyətinin səmərəli təşkili, peşəkar kadrlardan istifadə, işçilər arasında vəzifələrin bölüşdürülməsi, servis xidmətinin təşkili, bu sahədə işləyənlərin:

- nəzakətli və xeyirxah olması;
- görülən işin nəticəsi üçün maraqlı olması;
- özünü-təkmilləşdirmə prinsipinin reallaşması üçün şərait yaradır.

Hazırda müstəqil fəaliyyət göstərən sahələrin o cümlədən, turizm biznesinin təşkilində əsas vəzifə idarəetmənin təkmilləşdirilməsidir. Biznes fəaliyyətinin təşkilat strukturunun təkmilləşdirilməsi öncə idarəetməyə daxil olan elementlər arasında əlaqələrin olması tələb edir. Yəni, biznes fəaliyyətində səhvlərin yolverilməzliyi prinsiplərinə riayət edilməlidir.

Turizm biznesində bir çox məqamlar mövcuddur. Bu məqamlardan biri reallaşan tədbirlərin əhəmiyyətli dərəcədə məqsədyönlü olmasına nəzarətin təşkilidir. Amma çox vaxt belə nəzarət təkbəşinə deyil, turistlərin birgə iştirakı ilə təşkil edilməli, meyarlar müəyyən edilməli, işçi personalın özünə nəzarət etməsi prinsipinə yer verməlidir.

Turizm biznesində əsas cəhətlərdən biri turizm bazarında rəqabət mühitində, üstünlüyə nail olmaq və turizm sahəsində məhsulların fasiləsiz yeniləşməsi naminə şərait yaratmaqdan ibarətdir. Belə ki, turizm sənayesində istehsal olunan məhsulun

mənbələrinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Məhsulun inkişafı mərhələlərinin təkmilləşdirilməsi turizm biznesini həyata keçirən müəssisələrdə mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsinə şərait yaradır:

- turizm bazarına yeni malların çıxarılmasına şərait yaradır;
- mövcud turizm məhsullarından səmərəli istifadə etməyə marağı artırır;
- istehsal olunacaq turizm məhsulun strukturunu optimallaşdırmağa mühit yaradır;
- bazarda məhsulun rəqabət imkanlarını genişləndirməkdən ötrü marketing tədqiqinin yüksəldilməsinə imkanlar açır.

Müasir şəraitində turizm biznesinin təşkilində maraq oyadan cəhətlərdən fəaliyyət nəticəsində effektin əldə edilməsidir. Bu zaman turizm müəssisəsinin əsas vəzifəsi məhsul istehsalında və ya onun realizə olunmasında maliyyənin sərfinə qənaət etməkdən ibarətdir, yəni manatla nəzarət prinsipinin tələblərinə görə hərəkət etmək lazımdır və turizm firmasının inkişaf etdirilməsi dedikdə, mal və xidmətlərin yaradılması, elmi-texniki tərəqqinin (ETT)-nin yüksək səviyyədə tətbiq edilməsinə diqqət yetirilməlidir.

Turizm biznesinə sərf olunacaq xərclərə qənaət edilməlidir. Bu xərclərin sərfiyyatı: turizm mallarının istehsalında, onların yerdəyişməsində, bölüşdürülməsində, satışında, idarəetmə aparatının saxlanması özünü əks etdirir.

Bəzi iqtisadçıların fikrincə turizmin biznes fəaliyyətinin həyata keçirilməsində xərclər öz mahiyyəti etibarilə aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- iqtisadi cəhətdən həyata keçirilən tədbirlərə sərf olunan xərclər;
- turizm məhsullarının istehlak dəyərində sərf olunan xərclər;
- müxtəlif zamanda həyata keçirilən tədbirlərə sərf olunan xərclər;
- planı əhatə etmək baxımından çəkilən xərclər;
- məqsədyönlü baxımından sərf olunan vəsait;
- məhsulun həcmi baxımından çəkilən xərclər.

Bu çəkilən xərclərə nəzarət edilməsi biznes fəaliyyətinin səmərəli təşkili üçün əsas vəsaitlərdən sayılır və onların idarə edilməsi biznesinin təşkilində,

təkmilləşdirilməsində əsas vasitə hesab edilsə də onun yollarının, amillərinin təhlil edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Biznes fəaliyyətinin səmərəliliyində əsas turizm sənayesində xalis məhsulun ümumi həcmnin yüksəldilməsinə, keyfiyyətinin artırılmasına, yeni markadan çoxluq təşkil etməsinə, bazarda rəqabət etmək qabiliyyətinin artırılmasına və digər məsələlərə diqqət yetirilməlidir. Eyni zamanda turizm biznesini həyata keçirən hər hansı bir firma, xidmət etdiyi sahədə onu əhatə edən mühitin siyasi, iqtisadi və hüquqi baxımdan saflaşdırılmasına, istehsal olunan malın mövsümlüyə uyğun olmasına şərait yaradılmalıdır. Bu tədbirlərin reallaşdırılması turizm firmasına lazım olan bazar seqmetində çıxış etməyə imkan verir ki, bu da öz növbəsində biznes fəaliyyətinin yüksəldilməsinə stimül yaradır.

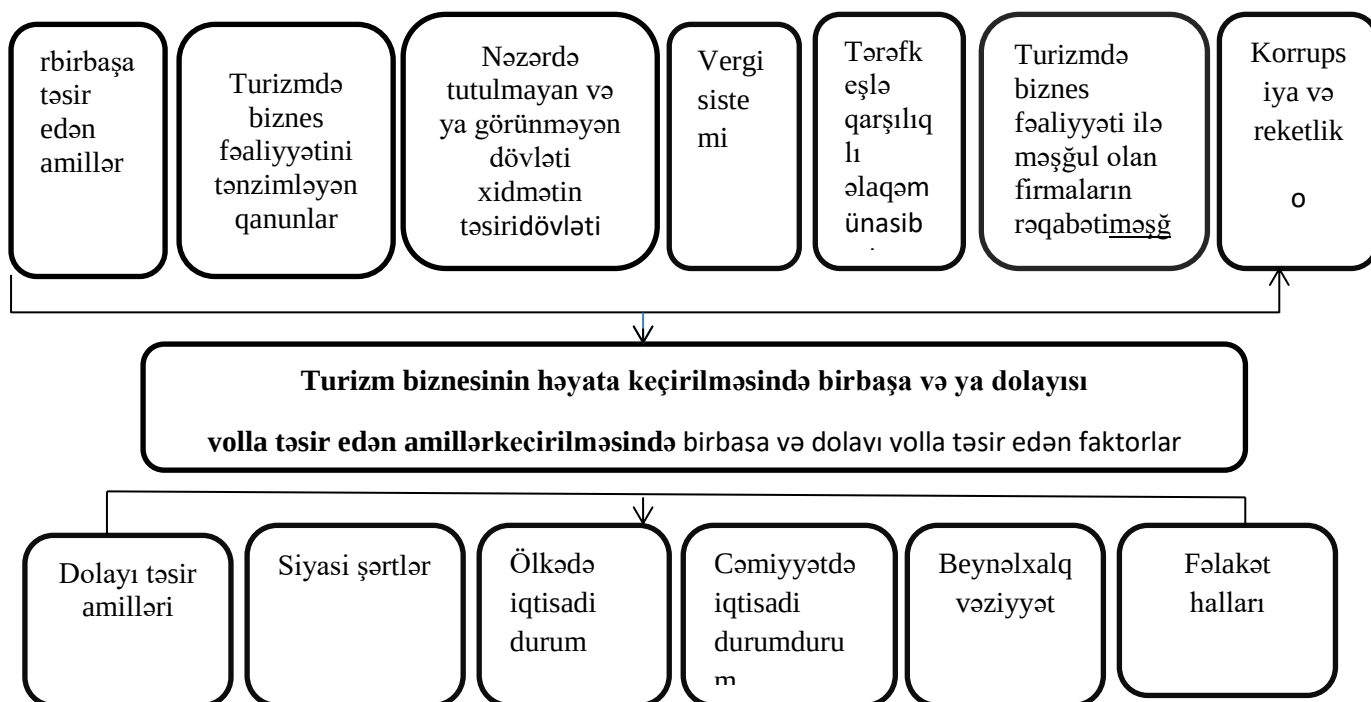
Məlum olduğu kimi, turizm biznesinin inkişafına müxtəlif faktorlar təsir edə bilər. Bunlardan qiymət faktoru, eyni zamanda onun təkmilləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu cür tədbirin firmanın mövqeyi baxımından işlənilib hazırlanması, turistlərin rahatlığı üçün yaradılan turist səyahətlərinin növünün müəyyənləşdirilməsi, xidmətlərin forması, bazarın konyukturası, turizm obyektinin coğrafi baxımdan yerləşməsi və s. nəzərə alınması və təhlillərin aparılması vacibdir. Turizm sferasının idarə olunmasında onun təsərrüfat fəaliyyəti kimi yerləşməsi, təşkilində sahibkarlığa stimül yaratmaq və ilkin şərait üçün güzəşt, himyəçilik siyasəti həyata keçirilir.[5.səh.137]

Turizm biznesinin xarakterik cəhətlərini əks etdirən əsas amil, onun maliyyə baxımından mənfəət gətirən sahə kimi tanınmasıdır. Bu ilk növbədə onun gəlirinin (istehsal və xidmətdə) artmasında özünü göstərməsindən irəli gəlir. Turizm biznesində gəlirin yüksəlməsi və məsrəflərə qənaət edilməsi firmanın maliyyə baxımından möhkəm olmasından xəbər verir. Belə ki, turizm firması himayəsində olan xüsusi və icarə edilmiş vasitələrdən səmərəli istifadə etməklə paralel özünün mülkiyyətini artırmağa da fikir verməlidir. Bütün bu tədbirləri reallaşdırmaq üçün turizm firması sahibkar olmaqla yanaşı özünün biznes fəaliyyətində çox riskli hərəkət etməlidir. Belə ki, firma biznes fəaliyyətinə birbaşa və dolaylı yolla təsir edən

amilləri qarşılıqlı olaraq təhlil etməlidir. Bu amillərə aşağıdakı sxemdə daha aydın görmək mümkündür:

Sxem.3.1.

Biznes fəaliyyətinə birbaşa və dolaylı yolla təsir edən amillər

Sxemdən göründüyü kimi turizmdə biznes fəaliyyətinə bir çox amillər təsir göstərir. İqtisadi ədəbiyyatlarda isə əsasən bu amillərin dördü qeyd edilir:

- turizmin biznes fəaliyyətinin təşkili ilə əlaqədar strategiyası və onun müəyyənləşdirilməsi;
- firmanın biznes fəaliyyətində əsas prinsiplərin müəyyənləşdirilməsi və əlaqələrin yaradılması;
- turizm resursları və onlardan istifadə;
- turizm biznesində marketinq fəaliyyətindən istifadənin keyfiyyəti.

İqtisadi baxımdan bu amillər turizm biznesi təşkilində və idarə edilməsində başqa amilləri də özündə cəmləşdirir. Bunlardan turizm firmasının rəhbərinin peşəkarlığı, işçilər arasında əmək bölgüsünün müəyyən edilməsi, müəssisənin

fəaliyyəti haqda informasiyaların, göstərilən xidmətlərin təsirindən xarici mühitə gizli ötürülməsi, işçilərin marketinq baxımından zəif olması, bazar şərairilə tanış olmaları və digər firmada biznesin fəaliyyətinə təsir edir.

Bu tədbirlərin firmanın təşkili baxımından və həyata keçirilməsində firma rəhbərliyinin orada işləyənlər qarşısında məhsuliyətindən, vətəndaşlıq, cinayət məhsuliyəti, inzibati və maddi məsulyyət daşımından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Turizmdə kiçik sahibkarlıq fəaliyyəti özünəməxsus səviyyədə inkişaf edir. Fəaliyyətin bu növü ən çox istirahət obyektlərini əhatə edir. Buna misal olaraq, motel, kempinq və başqalarını qeyd etşək olar. Respublikamızda fəaliyyətin bu növü 2001-ci ildən inkişaf edir. Sahibkarlığın inkişafında dövlətin rolu böyükdür. O, istər yerli, istərsə də xarici investorların fəaliyyətinə şərait yaratmalıdır. Antiinhisara qarşı tədbirlər görülməlidir. Ölkəmizin zəngin təbiəti iş adamlarını bu sahədə işləməyə sövq edir. Onlar kreativ turizmə malik regionlarda sahibkarlıq turizm obyektləri inşa edib, istifadəyə verməklə yerli sakinlərin işlə təminatına kömək etmiş olurlar. Nəticədə işsizliyin səviyyəsi enir, məşğulluq problemləri həlli öz əksini tapır.

Bu gün turizm sahibkarlığı bütün sahələrlə paralel pəncərə sistemi ilə idarə olunur. Turizmin biznes planı, üzərinə düşən vəzifələri sektorun gələcəyi barədə vergi orqanları tərəfindən üç gün ərzində qeydiyyatı götürülür və lisenziya (icazə) verilir.

Dövlətin idarəetmə sistemi qlobal məqsədlərə istiqamətləndirilir. Həmin məqsədlərdən vacib olanı əhalinin rifah halı və həyat səviyyəsidir.

İdarə sisteminin əsasını yeni iş yerlərinin açılması, yoxsulluğun azaldılması, və ölkəyə turizm yolu ilə kapital axınının təmin edilməsi təşkil edir.

Müasir şəraitində hər bir sahibkar, öz maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırmaq, bazar iştirakçıları ilə münasibətləri genişləndirmək və xarici mühütlə diversifikasiya əlaqələri yaratmaqla bəzi tədbirlərin reallaşmasına xüsusi diqqət yetirir.

Turizm sferasında müştərilərə yüksək səviyyədə xidmət etmək, onları maraqlandırmaq, turizm bazının inkişafına təsir göstərən turizm sənayesinin genişlənməsi bu tədbirlərdəndir.

Turizm biznesinin təşkilində turizm sənayesi əsas mexanizmlərdəndir, turizm firmalarının səmərəli işləməsi isə əsas istiqamətlərdən biridir. Bütün bu deyilənlərə əsaslanaraq demək olar ki, turizm sənayesi turizm xidmətinin mövcudluğu və genişlənməsi əsasında baş verir. Eyni zamanda turizm sənayesi və turizm biznesinin mövcud olması bəzi amillərin təsiri nəticəsində reallaşır.

Bu amillərə turizm sənayesinə yararlı imkanların olması:

Turizm sənayesi özünün bir sıra xüsusiyyətləri ilə digər fəaliyyət sahələrindən seçilir:

- beynəlxalq ticarətdən seçilərək beynəlxalq turizm biznesində mal və xidmətlər deyil, canlı insanlar turistlər mübadilə olunur;
- turizm biznesi, turizm xidməti sabit qalmır. Onlar müştərilərin dalınca getmir və onlar saxlanılmır.

- turizmin təklifində xidmətlər daima dəyişkəndir ki, bu da əsasən turizm axının sıxlığı ilə əlaqələndirilir;

- beynəlxalq turizmin fəaliyyət mexanizmi kimi turizm biznesi regionun siyasi və iqtisadi vəziyyətindən, turistlərin tələblərinə, onların əhval ruhiyyəsinə təsir edən dəb və reklamdan asılıdır. Bu amillər turistlərin tələblərinə təsiri göstərən biznes fəaliyyətində dəyişikliklər yaradır.

Başqa fəaliyyət sahəsindən seçilərək turizm biznesində tələlər bəzi istiqamətlərdə sabit qalır.

Buna misal olaraq, otellərdə yerlərin sayının sabit olması və ya onlara ictimai-iaşə xidmətinin göstərilməsində İsveç masasının təşkil edilməsi və s. göstərmək olar.

Lakin mövsümdən, turistlərin axınından, onların milli tərkibindən asılı olaraq, biznesin təşkili və həyata keçirilməsində bəzən bu sahədə tələblə təklif üst-üstə düşmür. O zaman turist axını olan ölkələrdə biznesin əsasını təşkil edən istehsal, tələb, tələbat və təklif arasında münasibətləri tənzimləmək çox çətin olur.

Bu da əsasən turizmdə biznes fəaliyyətinin mövsümi xarakter daşmasını, çoxlu kapital və güclü əmək tələb edilən sahələrdə baş verir.

Turizmdə biznes fəaliyyətinin təşkili torpaqdan istifadəyə, təbii və s.resurslardan keyfiyyətli mallar istehsalına tələbin artması əsas cəhətlərdən biri hesab edilir. Yəni, turizm firması qəbul etdiyi turistlərə nə qədər yeni və geniş çeşiddə mal və xidmətlər, o cümlədən əlavə xidmətlər təklif edərsə, bu həmin ölkəyə turist axınının genişlənməsinə, yeni tələblərin yaranmasına, turizm sənayesinin yeni əsaslarla qurulmasına səbəb olar. Başqa bir tərəfdən turizmin biznes fəaliyyətinin genişlənməsi turizm forması ilə turistlərə xidmət göstərənlərin artmasına səbəb ola bilər. Bunlara turistlərin normal yerdəyişilməsinin baş verməsi, otel və restoranların, turist agentliklərinin sayının artmasıyla əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsi və s. aid edilə bilər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz bütün bu amillər turizmin inkişafında biznes və sahibkarlıq mühitinin təkmilləşdirilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir ki, burada da yenə dövlətin sahibkarlığa dəstəyi öz əksini tapır.

3.3. Turizmin inkişafının müasir yol xəritəsi tələbindən asılı olaraq tənzimlənməsi

Azərbaycan dövləti öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ölkədə struktur dəyişiklikləri aparıldı və hər sahənin öz idarəetmə orqanları təşkil olundu. Dövlət bütün sahələrin inkişafına dəstək olaraq onların fəaliyyətinə təkan verdi. Hər sahənin inkişafına dair qanunlar qəbul olundu və onların inkişafı üçün islahatlar həyata keçirildi. Artıq xalq təsərrüfatının bütün sahələrində demək olar ki, tənzimlənmə və təkmilləşdirmə prosesləri öz əksini tapmışdır.

Turizm xarakter etibarı ilə osialyönümlüfəaliyyət dairəsidir. [3.səh.94] Bildiyimiz kimi turizm qeyri-istehsal sahəsinə aid edilir. O əhaliyə xidmət göstərən sahələrdəndir. Amma onun iqtisadi tərəfini də söyləmək lazımdır. Bu sahə bilavasitə əhaliyə bağlı xidmət sahələrinə aid olamaqla yanaşı iqtisadi baxımdan ölkə büdcəsinə gəlir gətirən sahələrdəndir. Xüsusən son dövrlərdə turizm setorunda inkişaf tempinin genişlənməsi danılmazdır. Sözü gedən sahənin inkişafına dair dövlət tərəfindən qəbul edilmiş qanun, inkişaf proqramlarının əhəmiyyəti haqqında əvvəlki fəsildə ətraflı məlumatlar verilmişdir. Bu gün sahənin perspektiv və dayanıqlı inkişafına dair strateji Yol Xəritəsində nəzərdə tutulanlar haqqında məlumatlara nəzər salaq.

Bu Strateji Yol Xəritəsində nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi turizm sferasında şirkətlər arasında əlaqələrin daha geniş olmasının vacibliyini təsdiq edir. Müasir inkişaf şəraitində prioritet vəzifələrin reallaşdırılması baxımından islahatların davam etdirilməsi müəyyən dövlət strukturlarının səlahiyyətindədir.

Strateji planlaşma ölkə daxilindəki inkişaf problemlərində aparılan islahatlar əsasında həyata keçirilir. Belə ki, sahənin inkişafında fəaliyyət göstərən bütün

proseslər sahənin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Regionlarda innovasiyaların tətbiqi bu sahənin prioritetliyinə mühit yaradır. Bu səbəbdən turizm sektorunun iqtisadi artımı daxili və xarici turizmin inkişafına zərurət yaradır.

Aşağıdakı amillərdən üstünlüyü strateji planlaşmada əsasdır:

Şəkil 3.2.

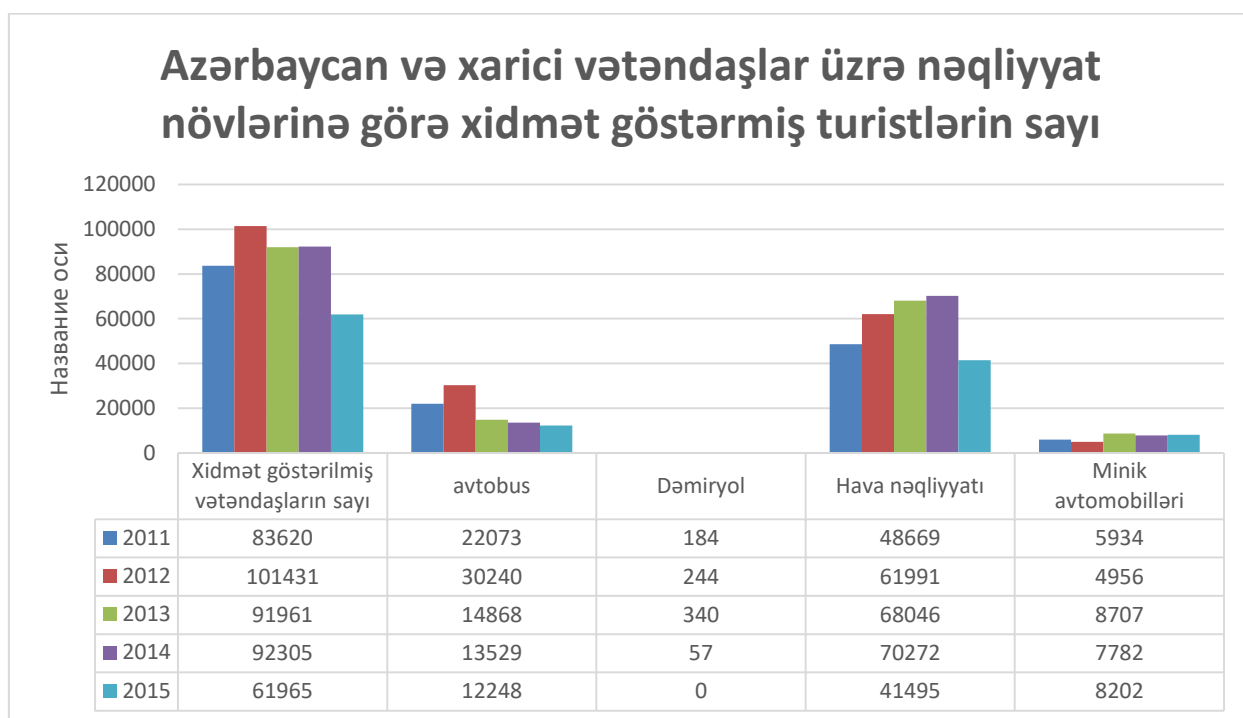

Azərbaycanda turizm sferasının inkişafı, özəl təşəbbüslərin dəstəklənməsi, turizmin regionlarda səmərəli inkişafı, turistlərin tələbinə yönəldilmişdir. Ölkəmizdə müxtəlif turizm növləri üzrə turizm məhsulları və xidmətləri həmişə diqqət mərkəzində olmuş və turistlərin bu sahəyə maraqlarını özünə cəlb etmişdir. Onlardan:

- mədəni turizm,
- sağlamlıq turizmi,
- dağ və qış turizmi,
- idman turizmi işgüzar turizm,
- çimərlik turizmi,
- ekoloji turizm,
- ov turizmi və s. göstərmək olar.

Bu potensialın reallaşdırılması üçün dövlətin, eləcə də özəl sektorun davamlı dəstəyi əsas amillərdəndir. Turizmin inkişafının müasir yol xəritəsi tələbindən asılı

olaraq tənzimlənməsi baxımından ölkəmizdə turizm sektorunun təbliğ edilməsi məqsədilə bölgələrdə turist bürolarının yaradılması məqsədəuyğundur. Əcnəbi turistlərə "Azərbaycanda alman izləri", "Azərbaycanda şərab yolu", "Aleksandr Düma Qafqazda" və sair bu kimi tədbirlərin nümayiş etdirilməsi bir daha onlarda ölkənin qədim abidələrinə maraq oyanacaqdır. Mövcud bütün mədəni, tarixi yerləri, milli parkları gündəmə gətiriləcək, ardıcıl olaraq (bir gündən beş günədək və bir həftəlik) avtobus, avtomobil və piyada marşrutlarının proqramlarının hazırlanması da turizmin inkişafına təkan verəcəkdir. Ölkədə hava nəqliyyatının sayının artırılması, xüsusən qısaməsafəli turizm istirahət zonalarına təyyarə biletlərinin ucuzlaşdırılması, az büdcəyə malik olan ("lou-kost") hava nəqliyyatı şirkətlərinin fəaliyyətinə imkan yaradılmalıdır.

Mənbə: www.stat.qov.az.-2016

Statistik məlumatlardan hava nəqliyyatından istifadənin üstünlüyü müşhiddə olunur. Göründüyü kimi nəqliyyat növlərinə görə xidmət göstərilmiş turistlərin sayı hava nəqliyyatında 2014-ci ildə rekord həddə çataraq 70272 nəfər olmuşdur. Əlbəttə bu nisbi göstəricidir. Bizim ölkə üçün o biri illərə nisbətən bir qədər yüksək göstəricidir.

Bayramlarda xüsusən də növrüz bayramı zamanı ayrıca tur-paketlər

hazırlanmalı, müxtəlif festivallar təşkil olunmalıdır. Hətta turistlərin universitet yataqxanalarından da yararlanması nəzərdə tutulmalıdır. Beləliklə, sektorun tənzimlənməsi proseslərində mütəmadi olaraq dəyişikliklərin olaması daha sürətli inkişafa səbəb olur.

Respublikamızda regional inkişafın dövlət tənzimlənməsi bir növ obyektiv zərurətə çevrilmişdir. Turizm sektorunun kompleks inkişafı üçün nəzərdə tutulan regionlarda infrastruktur layihələri və b. Investisiya qoyuluşunun konkret yolları müəyyənləşdirilərək həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasında regional tənzimlənmənin bütün istiqamətlərindən istifadə edilir.

Dövlət hər hansı bir sahənin tənzimlənməsində büdcənin formalaşması və onun məsrəflərinə nəzarətin bir çox problemlərin həyata keçirilməsi üçün əlverişli tənzimlənmə yollarını axtarır tapır. Dövlətin tənzimləmə sistemi bazar münasibətlərinin faydalı fəaliyyətinə imkanlar yaradır.

Məsələn:

- turizm sahəsinin səmərəli fəaliyyətinə;
- sahibkarlığın inkişafına;
- məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsinə,
- qiymətlərin indeksasiya olunmasına;
- sağlam və davamlı rəqabətin olmasına;
- əhalinin həyat səviyyəsinin, rifah halının yüksəldilməsinə.

Rəqabət mühitinin qorunmasında bəzi funksiyalardan istifadə edir ki, birbaşa və dolayı yolları misal çəkmək olar. Bunlar inzibati tədbirlərlə müəyyənləşdirilir. Burada əsasən gəlirlilik səviyyəsinin müəyyən həddə çatdırılması nəzərdə tutulur. Normativ aktları əhatə edən dolayı metodlardan istifadə edilir. Makroiqtisadi səviyyədə bölgü və yenidən bölgü funksiyasından bəhrələnmək olur. Resursların bölgüsünü təkmilləşdirmək, sabitləşdirmə dövlətin əsas funksiyalarındandır.

Dövlət bölməsi dövlət tənzimlənməsinin kompleks fəaliyyətidir. Bu mexanizmin subyekt və obyektlərinin müəyyənləşdirilməsi lazımdır. Subyektlərə sosial qruplar aiddir. Obyektlərə müxtəlif sahələr, sosial-iqtisadi şərait və s. daxildir.

Dövlət tənzimlənməsi obyektləri aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- ətraf mühit;
- rəqibət mühiti;
- ixtisaslı kadrların hazırlanması;
- beynəlxalq əlaqələr;
- iqtisadi əlaqələr;
- məşğulluq;
- qiymət siyasəti
- investisiya və s.

Tənzimlənmə baxımından sahənin inkişafına: sahibkarlıq, məşğullğun səviyyəsi, invüstiisiya qoyuluşu, və d. təsir edən faktorlar nəzərə alınmalıdır. Tənzimlənmə mexanizmi bilavasitə dövlətin nəzarətilə həyata keçirilir.

Dəyərli obyektlərin fəaliyyətinin tənzimlənməsində turizmin xüsusi rolu vardır:

- reyedtrin təkmilləşdirilməsi;
- yerləşdirmə obyektlərində vahid uçotun yaradılması, təsnifatı və nəzarət;
- destinasianın əhəmiyyəti; mütəlif turizm regionlarında motel və otellərin inşası;
- mehmanxananın gecələmə yerlərinin sayı, otaqların sayı və s. müəyyən edilməsi;
- turizm obyektlərinə peşəkar sənətkarların onların sənər əsərlərinin satışının təşkili;
- reklam vasitəsi ilə tarixi abidələrin tanınması.

Turizm bazarında tədqiqat sisteminin həyata keçirilməsində marketing strategiyası planının tutulması; turist bölmələrinin qiymətləndürülməsi; regionların inkişaf proqramlarının işlənilib, hazırlanması; turizm bölgələrinin qiymətləndirilməsi; ekoloji problemlərin həlli; strateji problemlərin müəyyənləşdirilməsi turizm sferasının yeni inkişaf modellərinin işlənilib hazırlanması; sahənin proqnoz və planlaşdırılması və s. təhlili.

Müasir zəmanədə turizmin fəaliyyətinin tənzimlənməsində normativ hüquqi akt

olaraq Beynəlxalq təşkilatlarının forumları və digər tədbirlər həyata keçirilir. Fəaliyyətin tənzimlənmə obyektlərinə sahənin fəaliyyətinin aktuallaşmasında rəsmi sənədlərdən istifadə olunur. Həmin sənədlərdəki qanuna uyğunluqlar sahənin tənzimlənməsinin praktik olaraq reallaşdırılmasına çalışır. Turizmin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi dair tövsiyələr, norma-normativlər, aktlar, qanunlar və d. rəsmi sənədlərə uyğun həyata keçirilir.

Dövlət tərəfindən bu sahəyə göstərilən qayğı turizm sferasının inkişaf istiqamətlərinin perspektivli, dayanıqlı mühit yaradır. Hazırda respublikanın regionlarında elə turizm obyektləri mövcuddur ki, heç xaricə getmək lazım gəlmir elə öz ölkəmizin dilbər guşələrində dincəlmək insanlarda xoş təsəvvürlər yaradır.

Həqiqətən də Azərbaycanda mövcud turizm potensialı əhəmiyyətli dərəcədə zəngindir. Yay mövsümündə çimərlik turizmi üçün münbit şərait vardır. Yerli əhalinin çoxu elə abşeronun, Nabranın çimərliklərindən istifadə edir. Bakı ətrafə zonada yerləşən duzlu göl adlanan məkanın təbii resursundan az təminatlı insanlar istifadə edir. Ona görə ki, orada pullu xidmətlər fəaliyyət göstərmir. Bu da insanların maliyyə vəsaitlərinin istifadəsindən kənarlaşdırır. Amma onu da qeyd edim ki, bu zonada təbii şəraitin restorasiyaya ehtiyacı vardır. Yəni orada antisanitariya baş alıb gedir. Sahənin bərpasına ehtiyac duyulur. Məlumdur ki, buda indiki şəraitdə küllü miqdarda maliyyə vəsaiti tələb edir. Bu sahənin bərpasına qoyulan investisiya həmin zonadan gələcəkdə pullu istifadəsi həyata keçiriləcəkdir. Oraya sərf olunan maya dəyərinə görə qiymətlər təyin ediləcəkdir. Bu pullu xidmətlərdən az təminatlı əhalinin istifadəsi məhdudlaşacaq. Ona görə də insanlar bu ərazini təmirinə razı deyillər. Bu baxımdan adı çəkilən ərazinin dövlət maliyyəsi hesabına təmiri insanların pulsuz istifadəsinə şərait yaratmış olar.

Müəyyən hissəsi pullu xidmətlərlə göstərilə də bir hissəsi az təminatlıların istifadəsinə verilməsi məqsədəuyğundur. Əminəm ki, bu işlərin reallaşması yenə turizmin xeyrinə həll olunacaqdır. Bu cür təbii resurslara malik ölkədə turizmin inkişafı üçün təkcə maliyyə vəsaiti tələb edir. Düzdür, orada sahibkarlıq fəaliyyətinə ehtiyac vardır. Amma o işin qurulması üçün həm lisenziya yəni icazə sənədi,

təşkilatçılıq, idarəçilik, əmək ehtiyatları, maddi-texniki baza, lazımdır ki, bu da külli miqdarda maliyyə vəsaiti tələb edir. İş adamları illərdir ki, oralar haqqında düşünür lakin yerli əhali bununla razılaşmır. Çünki insanların gəlirləri buna yol vermir. Qiymətlərin bir qədər münasib olması bəlkə də az təminatlıların da istifadəsinə mühit yaradar.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Azərbaycan turizm sahəsində dayanıqlı inkişaf perspektivlərinə malikdir.

Respublikamızda turizmin müxtəlif növlərinin inkişafı üçün imkanlar mövcuddur. İnteqrasiya prosesləri turizm sisteminin avropa təcrübəsinə uyğun fəaliyyət göstərməsinə mühit yaratmışdır.

Respublikamızda bu sahənin inkişafına dair qəbul edilmiş qanun və arası kəsilmədən işlənilib hazırlanmış inkişaf proqramlarının köməkliyi ilə xeyli işlər görülmüşdür.

Ölkəmizdə turizm sferasının fəaliyyəti üçün gözəl iqlim, rəngarəng təbiət, dilbər guşələr kreativ turizmin yaranmasına səbəb olmuşdur. Son illərdə ölkədə keçirilən olimpyya oyunları, formula 1, möhtəşəm islam uyunları və digər tədbirlər əcnəbi turistlərin dünyaya gözlərini açmışdır. Bu tədbirlərin mütəmadi olaraq keçirilməsi ölkəni beynəlxalq dünyada tanıtmışdır. Bu oyunlarla əlaqəli gələn insanlar artıq bizim turim sahəsinin müştərilərinə çevrilmişlər. Bəli turizm üçün şərait də var, imkanlar da mövcuddur. İndi qalır bu şəraitdə, imkanlardan səmərəli istifadə edib, sahəni günü-gündən ortaya çıxan tələbatlara əsasən inkişaf etdirmək. Yuxarıda dediyim kimi şərait, imkanlar bunların hamısı vardır. O ki, qaldı peşəkar mütəxəssislərə bəli oda var. Belə olan təqdirdə yüksək səviyyəli kadr potensialının fəaliyyəti daha gözəl effekt verir. Artıq respublikamızda ixtisaslı kadr hazırlayan Dövlət Turizm Universiteti fəaliyyət göstərir. Bununla yanaşı digər universitetlərdə də bu peşəyə yiyələnən tələbələr vardır. Dövlət turizm sahəsinin inkişafının təkmilləşdirilməsi üçün hər cür imkanlar yaratmışdır. Sahibkarlığa dəstək proqramının həyata keçirilməsi bir çox problemlərin həllində öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat işində aparılmış araşdırmalar, sahənin tətqiqi əsasında ortaya çıxan çatışmamazlıqları rəhbər tutaraq bir sıra təkliflər və tövsiyələr verilmişdir. Turizmin inkişafı işsizlərin Bakı şəhərinə axınının qarşısını alır. Bütün bu funksiyaların yerinə yetirilməsilə inkişafa nail olunar.

Tədqiqatlardan görünür ki, respublikanın hər hansı bir regionunda fəaliyyətə başlayan turizm obyektinin sosial əhəmiyyəti vardır. Bunu onunla izah etmək olar ki, regionların sosial-iqtisadi inkişafı iqtisadi inkişafa təsir edir. yeni açılmış turizm obyektləri yerli sakinləri işlə təmin edir. Bu da sosial inkişafa təsir edir. Bu zaman işləyənlərin həyat səviyyəsində müsbət dəyişikliklər baş verir. Ailənin büdcəsinə işləyənin hesabına pul vəsaiti daxil olur. Bu da əhali gəlirlərinin artmasına səbəb olur. Amma onu da nəzərə almaq lazımdır ki, hər hansı bir turizm müəssisəsində çalışan şəxs müştərilərlə davranışı səmimi olmalıdır.

Qonaqpərvərlik, üzügüclük, dillər bilmək əsas şərtlərdəndir. Personalın uniformasının olması daha məqsədəuyğundur.

Əvvəlki fəsillərdə qeyd etdiyim kimi kənd turizmi, ekoturizmlə müştəriləri cəlb etmək üçün kənd yerlərində lazımi şərait yaradılmalıdır. Kəndin yol infrastrukturu, kommunal infrastrukturu tələbatlara cavab verməlidir. Hazırda turizm sənayesi perspektiv inkişaf istiqamətlərinin təkmilləşdirilməsi prosesləri sürətlə həyata keçirilir. Lakin, buna baxmayaraq turizm sferasında bəzi irad və təkliflər də vardır. Sahənin daha səmərəli istifadəsi üçün görüləsi işlər mövcuddur.

Məsələn: ölkədə yaşayan aztəminatlı ailələr turizmdən yararlanma bilmir. Ona görə ki, bazar qiymətləri əhali gəlirlərindən qat-qat yüksəkdir. Bu da əhəlinin rifah halına, həyat səviyyəsinə, hətta sağlamlığına pis təsir edir. Bu baxımdan problemin həlli yolları axtarılıb tapılmalıdır. Turpaketlərin kreditə verilməsi qeyd etdiyim sosial qrupların turizmdən istifadəsinə, onların da səyahətinə, istirahətinə şərait yaratmış oluruq.

Bundan əlavə əgər qiymətlərdə endirimlər olarsa, əsasən dəcənəbi vətəndaşlara nisbətən ölkə əhalisinə qiymətlərdə güzəştlər tətbiq edilərsə, budaha münasib olar. Turistlərin çox maraqlandıran: turizm əyləncə obyektlərinə, milli mətbəximizinləziz təamlarına üstünlük vermək lazımdır. Bununla paralel olaraq, kənd həyatından uzaqlaşanlara, hətta dünyanın ən böyük şəhərlərindən gələn xarici turistlərə maraqlı və mənalı istirahət təşkil etmək məqsədəuyğundur. Turizm məhsulu altında fəaliyyət

göstərən məcmuu xidmətlər sahənin hər biri öz ixtisasını sevrək xidmət göstərmiş olar.

2015-ci ildə respublikamızda devalivasiyanın baş verməsi turizmin də inkişafında ləngimə hallarına səbəb oldu. Amma buna baxmayaraq qeyri-neft sektorları arasında turizm fəaliyyəti öz perspektivli inkişafı ilə ölkəyə gələn beynəlxalq turistlərdən gələn gəlir ölkə büdcəsində öz mövqeyini tapmışdır. Diversifikasiya yəni şaxələnmə investisiyanın müxtəlif sahələrə yönəldilməsində turizm öz dayanıqlığını qoruyub, saxladı. Turizmin inkişafı investisiya qoyuluşu, sahibkarlığın inkişafını tələb edir. Bir də hazırda respublikamızda fəaliyyət göstərən 1 və ya daha çox günlük ölkədaxili turların təşkili çox gözəl təşəbbüsdür. Adı çəkilən turlardan demək olar ki, əhalinin 60 %-i yararlanır. Az yaşlı uşaqları olan valideynlər öz övladlarını ölkənin təbiəti qoynunda istirahət etməsinə imkanlar açır. Bu çox yaxşı haldır.

Nəticə olaraq demək istəyirəm ki, ölkə turizminin inkişafında müəyyən çatışmamazlıqlar vardır:

- yeni modellərdən istifadə sahənin daha da müasirləşməsinə səbəb olar;
- yol infrastrukturunun genişləndirilməsi;
- kəndlərdə rabitə qovuşaqlarının olması;
- kommunal təminat (su, qaz, istilik təchizatı təchizatı, turizm obyektlərində kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması;
- eqzotik turizmin inkişafı;
- regionlarda turizm obyektlərində təbii məhsullarla qidalanmanın təşkili;(yəni kənd təsərrüfatı məhsulları ilə (kənd yumurtası, çolpası,təzə kəsilmiş heyvan əti, yerli meyvə-tərəvəzdən, ağartı məhsulları)qidalanmanı təmin etmək;
- ucqar rayonlardakı tarixi-mədəni abidələrin saxlanılması;
- beynəlxalq turizm bazarına integrasiya olunmaq;
- milli bazarı inkişaf etdirmək;
- otel,ticarət, nəqliyyat infrastrukturalarını genişləndirmək;
- Azərbaycanda bütün turizm növlərini adət-ənənəni davam etdirmək;

- Sosial-iqtisadi və mədəni turizmi və beynəlxalq turizmin inkişafının genişləndirilməsi;
- Güclü turizm potensialına malik, Avropa və Asiyanın kəsişdiyi məkanda vəqə olma Azərbaycanı global dünya turizm bazarında mövqeyini möhkəmləndirmək və s. daha çox problemlərin həlli nəticəsində ölkəmizi turizm ölkəsinə çevirmək.
- rekreasiya obyektlərinin özəlləşdirilməsi;
- ölkədə keçirilən tədbirlərin davamlı inkişaf etdirilməsi;
- müştərilərin hüquqlarının qorunması
- mehmanxana və restoran biznesinin genişləndirilməsi
- beynəlxalq turizm şirkətlərinin davranış qaydalarının təkmilləşdirilməsi
- sahənin tənzimlənməsi;
- sahibkarlığın dəstəklənməsi;
- marketinq konsepsiyasının təkmilləşdirilməsi;
- turizmin sənayesinin dinamik inkişaf etdirilməsi;
- turizm haqqında qanuna yeni əlavələrin olunması;
- maddi-texniki bazanın təkmilləşdirilməsi;
- yeni proqramların hazırlanması
- vergi güzəştlərinin tətbiqi;
- informasiyaların toplanmasının təmin edilməsi;
- vahid reyestrin təkmilləşdirilməsi;
- turizmin insanların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldilməsi
- mövsümü turizmin genişləndirilməsi ;
- marketinq strategiyasının genişləndirilməsi;
- sosial və hüquqi şəraitin yaradılması;
- personalın sertifikasiyası
- xarici əməkdaşlıq sazişlərinin genişləndirilməsi;
- regionlara turizm marşrutlarının intensivləşdirilməsi;
- mövcud çatışmamazlıqların aradan qaldırılması;
- ÜTT-lə əlaqələrin gücləndirilməsi və s.

Turizmin inkişafına veriləcək təkliflər əlbəttə çoxdur. Bunlar hamısı mənim subyektiv fikirlərimdir. Məlum məsələdir ki, sahənin genişlənməsi yaxşı effekt verəcəkdi. Amma bu işlərin görülməsi investisiya qoyuluşu hesabına həyata keçirilir. Bunların hamısı yaxşı haldır. Bu maliyyə vəsaitinin çatışmamazlığı bir qədər işləri çətinləşdirir. Bütün bunlara əsaslanaraq yuxarıdakı fəsillərin birində qeyd etdiyim kimi dövlətimiz turizm sahəsinə xüsusi maraq göstərir. Artıq öz əffektini verməkdədir. Yəni ölkəyə turist axını artıq bunu sübut edir. Ölkəmizin turizm sektorunun beynəlxalq aləmdə tanınması özünü əks etdirir. Yəni keçirilən sinpoziumlar və digər tədbirlər dünya turizm bazarında ölkə turizmini tanıtmışdır.

İnvestorların turizmi yatırıqları sərmayə az vaxt ərzində öz effektini verir. Çünki bu sahəyə tələbat artmışdır. İstər ölkə daxili, istərsə də xarici turizm sahələrində böyük canlanma baş verir. Sovet dövründə yada düşməyən daxili turizm bu gün nəinki özümüzdə hətta beynəlxalq aləmdə belə tüğyan edir. Azərbaycan bu gün dünyanın hər yerində öz təbii ehtiyatlarıyla, təbii sərvətləriylə tanınır. Biz qonaqpərvər millətik. Gələn qonaqlar ölkəmizdən razı gedir. Regionlara səfər edərkən özləri bu gözəl, rəngarəng təbiətin, əsrarəngiz sərvətlərimizin, turizm ehtiyatlarının şahidi olurlar. Son zamanlar müalicəvi əhəmiyyəti olan rekreasiya turizminə maraq artmışdır. Hər kəs öz sağlamlığını qoruyub saxlamaq məqsədilə turizmin bir sıra rekreasion növündən istifadə edir. Hazırda daxili turizm o qədər inkişaf edib ki, heç digər ölkələrə getmək lazım gəlmir. Sərmayə özmüzün turizm sahəsinə yatırılır. Amma uılar bununla bitmir. Sadaladığım təkliflərin həyata keçirilməsi bir daha turizmin inkişafına səbəb olacaqdır.

Bəzi çatışmamazlıqlar mövcuddur. Onların aradan qaldırılması müsbət nəticə verir. Dövlətimiz bu sahəyə qayğısız yanaşmır. Əksinə turizmin inkişafı baxımından ələindən gələn bütün cəhdləri əsirgəmir. Bunu proseslərin gedişatı bir daha sübut edir. Azərbaycan gözəldir. Təbii sərvətləri onu bir daha gözəlləşdirir. Sosial- iqtisadi inkişaf ölkə iqtisadiyyatının yüksəlməsi ilə müəyyənləşir. Ümumiyyətlə, bunlar biri-biri ilə qarşılıqlı inkişaf edir. Sosial baxımdan turizmin

səmərəsi hamımıza bəllidir. Çünki biz hamımız bu sahədən istifadə edirik, maariflənik sonda alınan effektiin müşahədəçisi oluruq.

Bütün bunları nəzərə alaraq turizm sektorunda dövlətin siyasətini əsas amalı olan ölkə turizminin sürətli inkişafına şərait yaratmaq; dünya xalqları arasında sülhün bərqərar olunması, əqələrin mökəmlənməsinə kəgmək etmək, sahənin rəqabətə davamlılığını artırmaq; turizm xidmətlərinin keyfiyyətini dünya standartları səviyyəsinə çatdırmaqdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995
2. Bakı-1999 Azərbaycan Respublikasının “İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında” Qanunu. Bakı, 1995
3. Əli Qəmbərli oğlu Əlirzayev- bakı 2010 “Turizmin iqtisadiyyatı”
4. Qafarov N. “Turizmin iqtisadiyyatı”. Bakı, 2012.
5. Məmmədov E.Q. “Azərbaycanda turizm bazarının formalaşması və idarə olunmasının regional xüsusiyyətləri”. Bakı, 2013.
6. Məmmədov D.A., B. Ə. Bilalov “Azərbaycanda gəlmə turizmi Bakı, 2015.
7. Qurbanov P. Ə., Ş.H. Hüseynova “Turizmin iqtisadiyyatı”. Bakı, 2009.
8. Heydərov Ş.Ə.- Turizmde nəqliyyat xidmətlərinin təşkili, Bakı-2011
9. Turizm menecmenti – Bahadır Bilalov, Bakı-2005, Mütərcim Nəşriyyatı
10. Turizm – Siyavuş Yeganlı, Emin Hacıyev, Bakı-2006
12. Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi – Bahadır Bilalov, Bakı-2006
13. «Azərbaycan Respublikasında kurortların 2007-2015 ci illərdə inkişafının sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı Bakı, 28 fevral 2007, «Azərbaycan» qəzeti. .
14. Xalq qəzeti, 22 aprel-2017-ci il

Rus ədəbiyyatları:

15. Pazarlaması – Nazmi Kozak, Ankara-2006, Detay Yayıncılık Turizmin
16. М: Финансы и статистика, 2007. Квартальнов В.А. Туризм. М.: Финансы и

статистика, 2002.

İngilis dilində

17.A.J. Veal. Research Methods for Leisure and Tourism.Paperback, 2011. Chris Cooper. Essentials of Tourism.Paperback, 2012.

18. David Weaver.Tourism Management.Paperback, 2013.

19.Gayle Jennings. Tourism Research.Paperback, 2011.

20.Michael Hall C. Tourism Planning. Paperback, 2008.

Türk dilində

21.Philip Kotler.Marketing for Hospitality and Tourism.Paperback, 2013.Nazim Kozak “Turizm Pazarlaması”, 2013. Ozan Bahar “Turizm ekonomisi”, 2013.

İnternet mənbələri

[<http://www.intranslaw.com/jurnal-199.html>.]

<http://www.mtk.az/Uploads/Ebooks/turizm/> . [<http://mct.qov.az>.]

<http://webcache.googleusercontent.com/>. www.google.az

<https://az.wikipedia.org/wiki/Turizm/> /<http://www.azerbaijan-news.az/>.

http://azertag.az/store/files/Strateji_yol_xeritesi/. www.firststeps.az

<http://webcache.googleusercontent.com/>ilində

Основные направления развития туризма в современных условиях

РЕЗЮМЕ

В диссертации рассматриваются современные тенденции развития мирового туризма: глобализация и локализация, устойчивый туризм, доступный туризм, ответственный туризм, диверсификация, индивидуализация, либерализация въезда-выезда, технологизация, электронный туризм (e-tourism), виртуализация, постмодернистские тенденции в туризме и пост-туризм (эготуризм), нишевой туризм, демографические тенденции в туризме, переход от «индустрии услуг» к «индустрии опыта и впечатлений».

The main directions of development in the modern

Tourism.

S U M M A R Y

The thesis explores modern trends of world tourism development: globalization and localization, sustainable tourism, responsible tourism, accessible tourism, diversification, individualization of tourism, entrance-exit liberalization, technologization, electronic tourism(e-tourism), virtualization of tourism, post-modern trends in tourism and post-tourism(ego-tourism), niche tourism, demographic tendencies in tourism, transition from «service industry» to «experience and impressions industry».

